

Vredesspiraal

jaargang 20 / nummer 2 / juni 2024

**MET
JUBILEUMKATERN**

Karl Jaspers

De noodzaak van bezinning

Jubileumdag

Roffelen tegen
de bierkaai

Oekraïne

Rechtvaardige oorlog
of geopolitiek?

Oorlogseconomie

Naar gedwongen
militarisering

IN DIT NUMMER

COLOFON

Vredesspiraal is het kwartaalblad van Kerk en Vrede, de landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid.

Redactie

Mark Akkerman, Héleen Broekema,
Rob van Essen, Leen van den Herik,
Margreet Hogeterp (hoofdredacteur).

Abonnement

Als u het werk van Kerk en Vrede onderschrijft en wilt steunen, meld u dan aan als lid of donateur. Leden betalen tenminste € 40,- per jaar, inclusief een *abonnement* op *Vredesspiraal* en een aantal keren per jaar een ledenbrief. Een abonnement zonder lidmaatschap kost € 15,- per jaar. Losse nummers € 3,- excl. porto.

Adres

Kerk en Vrede, t.a.v. Vredesspiraal
Postbus 1528, 3500 BM Utrecht
tel. 030-2316666, secretariaat@kerkenvrede.nl
Redactie: hogeterpg@gmail.com
www.kerkenvrede.nl
facebook.com/kerkenvrede
twitter.com/kerkenvrede
IBAN: NL14 TRIO 0320 3644 02

Illustraties

©Kerk en Vrede (tenzij anders vermeld)
Cover: Len Munnik

Vormgeving

Circade, Zwolle

Druk

Slimdruk, Leeuwarden

- Mark Akkerman
3 Van 'oorlogslogica' naar afgedwongen militarisering
- Leen van den Herik
6 Geweldloos opvoeden: Begin in het gezin
- Ton Rullmann
8 Rechtvaardige oorlog: moraal of diplomatie?
- Geesje Werkman en Piet Vliegthart
11 Roffelen tegen de Bierkaai
- Geesje Werkman
12 Eerherstel Indië-weigeraars: Vermalen door leugens, geweld en censuur
- Anne Nijssen
14 Karl Jaspers en de noodzaak van bezinning
- Margreet Hogeterp
17 Bertha von Suttner: vurige vredesactivist
- Benoît Bréville
18 Politici zijn slechte historici
- 20** Vredesnieuws
- Piet Vliegthart
21 Actievoeren met humor
- Margreet Hogeterp
22 Talen naar vrede: *Soms sneeuwt het in april*
- 23** Agenda
- Rob van Essen
24 *Laat niet ongewroken!*

4x per jaar het laatste
vredesnieuws ontvangen?
Word lid of abonnee!

Van 'oorlogslogica' naar afgedwongen militarisering

Je kunt geen krant open slaan of de paniekzaaijerij over de Russische dreiging vliegt je om de oren als inbedding voor een eindeloze stroom oproepen voor meer militaire uitgaven, meer bewapening, herinvoering van de dienstplicht en het overschakelen op een 'oorlogseconomie', het *buzzword* dat militairen, politici en journalisten sinds vorig najaar in de mond bestorven ligt. Voorstellen voor grote stappen richting diepgaande maatschappelijke militarisering worden zonder enige terughoudendheid op tafel gegooid en dissonante geluiden – oproepen voor ontwapening en diplomatie – zijn niet welkom.

Mark Akkerman

Een oorlogseconomie behelst meer dan hogere wapenproductie op zich. Grote delen van de economie worden in dienst van oorlogsvoorbereiding of -voering gesteld, en in het verlengde daarvan wordt ook de maatschappij die kant opgeduwd. Dit heeft verstrekende gevolgen, ten koste van andere productie en uitgaven. Josep Borrell, de hoge vertegenwoordiger van de EU voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid schreef begin april terecht: 'De verschuiving naar een oorlogseconomie betekent noodzakelijkerwijs veel minder uitgaven voor onderwijs, gezondheidszorg, sociale zekerheid, wegen, civiele infrastructuur, energiesystemen...' Helaas ging het hier niet om een zeldzaam moment van zelfinzicht over de destructieve koers van Europese militarisering, maar om een bejubeling van de negatieve binnenlandse kosten in Rusland voor het continueren van de invasie in Oekraïne.

'Oorlogseconomie' is het *buzzword* dat militairen, politici en journalisten sinds vorig najaar in de mond bestorven ligt.

Militaristische pleidooien

In de waaier van stemmen die zich roeren in de militaristische pleidooien spelen twee hoge Nederlandse militairen een voortrekkersrol: Generaal Onno Eichelsheim, Commandant der Strijdkrachten, en admiraal Rob Bauer, voorzitter van het Militair Comité van de NAVO. Eichelsheim sprak bij de jaarlijkse wapenbeurs van de Nederlandse militaire industrie in november over de noodzaak van het opschalen van wapenproductie, "want als we dat niet doen, staat onze vijand niet alleen aan de poort te rammelen maar in onze voortuin". Hij plaatst dit nadrukkelijk in een proces waar de hele samenleving bij betrokken moet worden: "Wij hebben allemaal een rol, want iedereen wil zijn of haar vrijheid beschermen. Vrede is onze collectieve verantwoordelijkheid". Deze thematiek blijft terugkomen in Eichelsheim uitingen. In een speech in februari hamerde hij erop dat de samenleving zich voor moet bereiden op oorlog en moet accepteren dat dit kosten met zich meebrengt: "Ik heb onze hele samenleving nodig om deze mentaliteit te bereiken: voor elkaar opkomen; werken aan een gemeenschappelijk doel. [...] Dit is de mentaliteit waar we gebruik van moeten maken. Want in tijden van vrede ondersteunt de krijgsmacht de bevolking. In tijden van oorlog steunt de bevolking de strijdkrachten." In een blog van een maand eerder richt hij zich met dezelfde boodschap nadrukkelijk tot iedere burger: "De huidige situatie in de wereld vraagt wat van ons allemaal. Onze collectieve zelfredzaamheid moet omhoog en daar spelen we allemaal een rol in. Bedenk je ook dat de overheid er niet alleen voor jou is, maar dat jij andersom ook iets kunt betekenen voor de overheid en onze samenleving. We moeten samen nadenken over het zorgen voor meer betrokkenheid bij onze veiligheid. Met meer reservisten, maar bijvoorbeeld ook met initiatieven als het dienjaar." De lijn van Eichelsheim, die ook voor de overgang naar een oorlogseconomie pleit, is duidelijk: oorlog staat voor de deur en iedereen in Nederland heeft de verantwoordelijkheid de krijgs-

Generaal Onno Eichelsheim (links), Commandant der Strijdkrachten, en admiraal Rob Bauer (rechts), voorzitter van het Militair Comité van de NAVO, roeren zich vooral in de militaristische pleidooien.

macht te steunen en een bijdrage aan oorlogsvoorbereiding te leveren.

Naar een oorlogseconomie

Rob Bauer doet er nog een schepje bovenop als het gaat om paniek zaaien. Op een persconferentie na een NAVO-bijeenkomst in januari raadde hij iedereen aan zich alvast op een komende oorlog voor te bereiden: “Je moet water in huis hebben, een radio op batterijen en een zaklantaarn die op batterijen werkt. Zodat je de eerste 36 uur kunt overleven.” Net als Eichelsheim stelt hij dat de hele samenleving betrokken moet worden in de transformatie naar een oorlogseconomie en dat er een algemene mentaliteitsverandering nodig is. NOS-correspondent Kysia Hekster duidde de uitspraken van Bauer als, door veel militairen gedeelde, kritiek op politici die zich te weinig zouden inspannen hiervoor en niet snel genoeg die omslag naar een oorlogseconomie zouden maken. In een interview eind maart in het AD was Bauer wederom zeer uitgesproken. Hij stelde dat er eigenlijk gewoon naar militairen geluisterd moet worden: “In een tijd van oorlog wil je van een militair horen hoe het zit. Ik help politici om aan kiezers uit te leggen wat er moet gebeuren.” En weer was de boodschap aan de samenleving: “Weerbaar zijn. Je verantwoordelijkheid nemen.”

Afdwingen van militarisering

De spanningen tussen het Westen en Rusland en China worden vanuit ‘onze’ kant graag afgeschilderd als een confrontatie tussen moderne, liberale democratieën en autoritaire regimes. Ook in de uitingen van Eichelsheim en Bauer klinkt dat door: het gaat om het beschermen van democratie en vrijheid. De oorlog in Oekraïne “gaat over Rusland dat bang is voor iets dat veel krachtiger is dan welk fysiek wapen op aarde dan ook – democratie”, aldus Bauer.

Tegelijkertijd suggereren ze dat het voor die strijd wel nodig is om hier meer autoritair bestuur te accepteren. Beiden storen zich bijvoorbeeld aan be-

zwaren tegen de forse uitbreidingen van militaire oefenterreinen. “Veel mensen kunnen dingen tegenhouden. En maar heel weinig mensen kunnen dingen doordrukken. Daar mag wel iets aan gebeuren, vind ik”, zegt Bauer.

Zulk hintten naar het desnoods afdwingen van een bijdrage aan militarisering klinkt de laatste tijd vaker, van diverse kanten. Bijvoorbeeld als het gaat om de toegang van de militaire industrie tot privaat geld. Wapenbedrijven klagen er al jaren over dat pensioenfondsen en banken te weinig in hen zouden willen investeren en hebben hier een speerpunt van hun lobbyactiviteiten van gemaakt. Dit is inmiddels grif overgenomen door beleidsmakers. Op Europees niveau leidde dit al tot oproepen van de Europese Commissie en de EU-ministers van Defensie aan vermogensbeheerders om beperkingen ten aanzien van de wapenindustrie te laten varen. In Nederland is minister Ollongren van Defensie hun grootste pleitbezorger. In gesprekken met pensioenfondsen hierover noemde ze hen ‘onderdeel van het probleem’, en ze liet zich al eens ontvallen dat het jammer zou zijn als het uiteindelijk zou moeten komen tot het opleggen van een verplichting om in wapenbedrijven te gaan beleggen. Intussen stelde CDA-Kamerlid Boswijk al voor pensioenfondsen in de Kamer te ontbieden om te komen uitleggen waarom ze niet in wapens willen investeren.

Eigenbelang voorop

De veel bepleitte overgang naar een oorlogseconomie zou ook elementen van dwang mogelijk maken. Zo zouden bedrijven gedwongen kunnen worden om over te gaan tot of prioriteit te geven aan militaire productie en kan toeleveranciers opgelegd worden dat ze in de eerste plaats grondstoffen of onderdelen voor zulke productie moeten leveren. En uiteraard zou een herinvoering van de dienstplicht de dwang ook naar een persoonlijk niveau brengen, waarbij jongeren het oorlogsendenke ingezogen worden en zich voor moeten bereiden op het plegen en ondergaan van geweld. Overigens hebben die westerse moderne, liberale democratieën natuurlijk helemaal geen principiële moeite met autoritaire regeringen. Als het gaat om ‘onze’ economische of militaire belangen, toegang tot fossiele brandstoffen en andere grondstoffen of het tegenhouden van vluchtelingen, vliegen geld, wapens en *goodwill* probleemloos in grote getale naar talloze onderdrukkende regimes. Hoe ver die nadruk op eigen belangen reikt bleek ook in maart, toen de Verenigde Staten Oekraïne op de vingers tikten vanwege aanvallen op Russische olieraffinaderijen; op stijgende olieprijsen als gevolg daarvan zat de Amerikaanse regering niet te wachten.

Opgedrongen tunnelvisie

Dat militairen denken in militaire termen en vermeende oplossingen en oproepen tot meer politieke en maatschappelijke steun voor de krijgsmacht en voor wapenproductie is op zich niet zo verwonderlijk. Dat ze zich in dit kader uitgesproken politiek, en op nogal dwingende wijze, uitlaten én dat hen zo'n centrale, leidende plaats gegeven wordt in het publieke debat is echter wel tekenend voor het maatschappelijk en politiek debat.

Ze staan daarin zeker niet alleen. Hordes 'deskundigen', politici en journalisten roepen in koor hetzelfde, aangevuld met een dosis oud-vredesactivisten die hun 'ontwaking' als nieuwe *cheerleaders* voor het militarisme graag van de daken schreeuwen. Ook de wapenindustrie krijgt alle ruimte om zijn wensen naar voren te schuiven. We bevinden ons in een massaal opgedrongen tunnelvisie van oorlogslogica en militarisering, die sinds het einde van de Koude Oorlog niet zo sterk is geweest. Een koers die escaleerde sinds de Russische invasie in Oekraïne, maar waar de fundamenten – stijgende militaire uitgaven, Europese militarisering, de tweeprocent-norm van de NAVO – al eerder voor gelegd waren.

Sinds vorig najaar is een nieuw offensief op dit vlak te zien. Het lijkt erop dat dit een reactie is op twee ontwikkelingen: het besef dat Oekraïne niet op het punt staat de oorlog van Rusland te winnen voedde twijfels over het doorgaan op dezelfde koers van volledige inzet op militaire steun en het afwijzen van diplomatie. En daarnaast de oorlog in Gaza die zorgde voor een verschuiving van de aandacht, waardoor een iets kritischer houding ten opzichte van het westers militair-industrieel complex ontstond, tenminste in bepaalde kringen. Sindsdien heeft vooral het aanjagen van angst over de directe dreiging die Rusland voor Europa als geheel zou vormen, een hoge vlucht genomen.

Hoon en scheldpartijen

Wie van de militaristische koers afwijkt krijgt niet alleen weinig ruimte in kranten en andere media, waar slechts sporadisch andere meningen worden belicht, maar kan ook op hoon en scheldpartijen rekenen. Wie niet meedoet is een *Putin-versteher*, landverrader of naïeveling. Oproepen voor vrede en ontwapening zijn niet gewenst. Feiten, over bijvoorbeeld de militaire verhoudingen tussen de EU en Rusland, de gevolgen van steun voor de wapenindustrie of hoe het afwijzen van onderhandelen in Oekraïne vooral heel veel doden met zich meebrengt, worden daarbij niet relevant geacht. We moeten er eerlijk over zijn dat het feit dat de Nederlandse vredesbeweging klein, verouderd en versnipperd is, en bijgevolg weinig slagkracht

heeft, eveneens bijdraagt aan het ontbreken van een hoorbaar en zichtbaar tegengeluid. Goede tegenargumenten en oproepen voor een andere koers worden zo niet of alleen moeizaam en kleinschalig vertaald naar publieke actie, voeten en handen op straat en effectieve campagne. Daardoor landen ze ook niet bij een breder publiek, waar nog wel iets te winnen is – het lijkt erop dat de maatschappelijke steun voor het oorlogsdenken weliswaar groot is maar toch iets minder massaal en eenduidig als die in politiek en media naar voren komt.

Geloof in geweld = normaal

Eigenlijk is het nogal verbazingwekkend hoe dit militariseringsproces zich zo makkelijk kan voltrekken. Hoe de uitspraken van militairen als Eichelsheim en Bauer – met niet alleen hun panieksaaiheid en nadruk op militaire oplossingen, maar ook hun hint naar dwang en maatschappelijke volgzzaamheid en gehoorzaamheid – als normaal gezien worden. Hoe het geaccepteerd wordt dat miljarden weggesmeten worden naar nieuw wapentuig, ten koste van noodzakelijke uitgaven in andere sectoren (zorg, onderwijs, klimaat). Hoe de dienstplicht weer in beeld is. Het is de overwinning van stoerdoenerij en macho-denken, geloof in geweld, internationaal egoïsme en een vertekend zelfbeeld op alles waar we als vredesbeweging voor staan en waar we ons voor inzetten. ◀

In de volgende 'Vredesspiraal' gaan we verder in op de rol van – en mogelijkheden voor de vredesbeweging in deze moeilijke tijd.

Begin in het gezin

De eerste opvoeders van kinderen zijn de ouders. Soms voor het eerst en anders op herhaling, maar telkens weer een spannende uitdaging en een hele klus...

Leen
van den Herik

De start van een nieuw mens is meestal als net geboren baby in de kleine omgeving van een gezin. Dat beperkt de opvoeders tot een klein aantal. Maar wat valt er eigenlijk op te voeden aan zo'n kind. In eerste instantie lijkt dat heel weinig, het zijn vooral signalen van fysieke ongemakken als pijn, honger en eventuele aandachtbehoefte die leiden tot een activiteit als huilen. Door als opvoeder hierop adequaat te reageren met rust en begrip uitstralende aandacht ontstaat er mogelijk een eerste gevoelslijn van 'vredigheid'. In welke mate en tot welke leeftijd gemor/gegrom en schelden of andersoortig lawaai worden waargenomen en in verband gebracht met het eigen signaal, laat zich door mij moeilijk vaststellen. Als de eerste signalen zich omzetten in een zekere mate van 'overstuur raken', met als kenmerk moeilijker troostbaar zijn, dan lijkt mij dit een waarschuwing om toon en volume aan te passen. Deze aanpassing is zowel relevant voor de ouder van dienst alsook andere gezinsleden, inclusief reagerende huisdieren.

Het meekijken naar tv-programma's biedt kinderen een 'veilig aanbod'.

Negatief geluid

Naarmate de peuter meer deel gaat uitmaken van het gezinsleven, zal ook de onderlinge communi-

catie van alle aanwezigen een mogelijk effect kunnen hebben. De mopperende grootvader tegen de hond of een ander kind is mogelijk niet een op een te vertalen naar de effecten op het kind, maar hebben niettemin wel een invloed. Deze kring van bronnen van 'negatief' geluid en gedrag zal zich steeds verder verbreden en niet altijd door de meest directe opvoeders controleerbaar zijn. Zo kan er bij kinderen een eerste ervaringslaag van geweld ontstaan, namelijk bovenmatig vocale correctie wat soms ook gepaard kan gaan met lichamelijke ondersteuning door armgezwaai/handgeklap en/of andere lichaamsbewegingen.

Als de belevingswereld van kinderen groter wordt, zal dit frequenter voorkomen en moet worden geleerd om dit niet altijd persoonlijk op te vatten. Een extra uitdaging hierbij is dan de media: zelfs de kindvriendelijkere variant – het *Jeugdjournaal* – brengt soms angstwekkende beelden en geluiden, ook als de gesproken verklaring wordt gehoord en begrepen. Het mogelijk eerst zelf bekijken van wat je kinderen laat zien, om daarna samen met een persoonlijke toelichting te kijken, biedt wellicht het meest veilige aanbod als het om tv-kijken gaat.

Groeiende vriendschappen

Als de kleuter zich meer buitenshuis gaat bewegen en met andere leeftijdsgenoten in contact komt en daarmee ook met andere gezinssituaties, moet de opvoeder ook die ervaringen zien te kanaliseren en compenseren.

Een heel persoonlijke wereld voor het kind zijn de al dan niet aanwezige en groeiende vriendschappen. Daarna komen school, en eventueel kerk, als georganiseerde tussenstations op hun pad. Daarover meer in de komende nummers van *Vredesspiraal*.

Hoewel geweldloos opvoeden een grote uitdaging kan zijn, is goede raad gelukkig in overvloed aanwezig. Op de pagina hiernaast vindt u enkele goede hulpbronnen. ◀

Hulpbronnen aan de zijlijn

Hoewel elke relatie tussen opvoeders en kinderen uniek is, zijn er wel degelijk gemeenschappelijke patronen te ontwaren.

Praktische informatiebronnen zijn onder andere te vinden in **gespreksgroepen** rondom school of bibliotheek. Ook **tijdschriften** voor ouders, of **dagbladen** die dagelijks in de bus vallen kunnen goede informatiebronnen zijn.

Zo las ik in *Trouw* regelmatig de wekelijkse rubriek over opvoeden en bewaarde ik als nog steeds 'lerende' grootvader teksten met koppen als: 'Heeft een meppende kleuter een agressieprobleem?' (*Trouw*, 6 september 2023) met antwoorden en suggesties van onder andere een kinderpsycholoog en een orthopedagoog. En van 7 februari dit jaar bewaarde ik een artikel over de vaak oplopende spanningen rondom bedtijd.

Ook via **internet** is veel waardevolle informatie over opvoedingsvraagstukken te achterhalen.

Verder biedt de **literatuur** een waardevolle kennisbron over geweldloze communicatie. De hierna genoemde praktische boeken zijn te leen bij de bibliotheek. Kijk wat er in jouw specifieke situatie bruikbaar is.

- In *Luisteren naar kinderen. De Gordon Methode, van contact naar verbinding binnen het gezin* (Thomas Gordon, VBK media, 2015) leer je alle tips en tricks van de wereldwijd beroemde communicatiemethode van dr. Thomas Gordon waarin ouders en opvoeders getoond wordt hoe je kinderen kunt aanmoedigen om verantwoordelijkheid te dragen voor het vinden van eigen oplossingen voor hun problemen. Met hoofdstukken als: Zo luisteren dat kinderen met u willen praten: de taal van acceptatie; Actief luisteren in de praktijk; Hoe te luisteren naar jonge kinderen; Onvermijdelijke conflicten tussen ouder en kind; Machtsgebruik door ouders nodig? De geen-verliesmethode; Omgaan met waarden; Hoe ouders conflicten kunnen voorkomen door zelf te veranderen.

- Ook in het boek *In ons gezin gaat alles prima (maar soms...)* (Saskia Henderson, Henderson Trainingen, 2013) staat de Gordon Methode centraal. Met hoofdstukken als: Luisteren; Praten; En het daarna samen doen.

- Van *De giraf en de jakhals in ons*, een boek over geweldloos communiceren, verscheen twee jaar geleden al de veertiende druk (Justine Mol, SWP, [www/swpbook.com](http://www.swpbook.com)). Het boek wil niet alleen hulp bieden bij communicatie naar kinderen en jongeren toe, maar ook naar volwassenen. Het brengt ook regelmatig de glimlach boven van herkenning bij jezelf en bij je gesprekspartners.

'Negatief' geluid, zoals mopperen of ruziemaken, brengt bij een kind een eerste ervaringslaag van geweld aan.

Rechtvaardige oorlog: moraal of diplomatie?

Het lijkt een uitgemaakte zaak: Rusland is de agressor, dus heeft Oekraïne het recht zich te verdedigen, en wij moeten helpen in naam van de vrijheid. Maar is het zo simpel? Uitspraken van militairen en politici buitelen over elkaar heen. Hoe terecht is de claim dat dit een rechtvaardige oorlog is? En helpt dat concept? Ik ga te rade bij Frédéric Gros, filosoof en hoogleraar Politiek denken in Parijs. Vorig jaar verscheen zijn boek *Pourquoi la guerre?* waarin hij oorlog en oorlogvoering filosofisch analyseert.

Ton Rullmann
lid van
Kerk en Vrede

De theorie van een rechtvaardige oorlog is ontstaan in de theologie. In de christelijke kerk heeft pacifisme de oudste papieren, door uitspraken van Jezus zoals “heb uw vijanden lief”. Naarmate de kerk zich verbond met de wereldse autoriteiten, ontstond de noodzaak om oorlogen, die nu eenmaal gevoerd werden, te rechtvaardigen. Oorlogvoering werd toelaatbaar geacht onder beperkende voorwaarden. Zo mocht oorlog alleen door de vorst gevoerd worden, en niet op grond van particuliere belangen. Het was niet toegestaan oorlog te verheerlijken of als iets glorieus te bestempelen. En alleen geleden onrecht kon een oorlog rechtvaardigen: het moest duidelijk zijn dat de tegenpartij jou schade had toegebracht. Een aanvalsoorlog was duidelijk niet toelaatbaar, verdediging daarentegen wel. Hieraan werd toegevoegd dat ook de intenties juist moesten zijn. Een oorlog mag niet een middel zijn om andere doelen dan het herstel van onrecht na te jagen; alleen de overweging van onrechtvaar-

De oorlog in Oekraïne is allang niet meer simpelweg een zaak van rechtvaardige oorlogvoering.

digheid moet voorrang krijgen. Dit is de harde kern van de christelijke doctrine van rechtvaardige oorlog, zegt Gros.

In de loop der eeuwen werd deze leer door verschillende auteurs op uiteenlopende manieren opgerekt, of juist aangescherpt. Zo vonden sommigen dat oorlog ook is toegestaan om de veiligheid voor de toekomst te garanderen. Verder geldt dat ‘geleden onrecht’ op allerlei manieren begrepen kan worden. Niet elke reden is even fundamenteel. De rechtvaardige oorlog gaat uit van asymmetrie tussen goeden en slechten, die overeind gehouden moet worden hoe groot de ‘nevenschade’ (*collateral damage*) ook is.

Oorlogsrecht versus moraliteit

Het internationaal recht heeft veel van de ideeën uit de christelijke doctrine van de rechtvaardige oorlog overgenomen. Proportionaliteit, geen aanvallen op burgers, bescherming van militairen die zich overgegeven hebben, respecteren van wapenstilstanden, oorlogsverklaringen en vredesverdragen zijn allemaal elementen van het oorlogsrecht. Gros wijst echter wel op een belangrijk verschil tussen de oorspronkelijke doctrine en het internationaal recht. Waar de leer van de rechtvaardige oorlog uitging van morele asymmetrie, en poogde vaste voet te vinden in het onderscheiden van partijen die de moraliteit aan hun kant hebben ten opzichte van degenen die dat niet hebben, gaat het internationaal recht uit van juridische gelijkwaardigheid tussen soevereine staten. Volgens dat recht is een oorlog gerechtvaardigd zolang staten de opgestelde spelregels en protocollen volgen. Bij afwezigheid van een supranationale arbiter met doorzettingsmacht, geeft alleen het erkennen van gelijkwaardigheid en het vasthouden aan overeengekomen spelregels houvast.

Een beroep op moraliteit kan de situatie verslechteren. Door morele asymmetrie centraal te stellen, komt er een dynamiek op gang waarbij de vijand gecriminaliseerd wordt, wat steeds dodelijker handelingen legitimeert. In het juridisch kader, daarentegen, is mijn vijand een legitieme vijand, met wie mijn relatie niet moreel maar juridisch is.

Als we aannemen dat wij de morele superhelden zijn, dan zijn we in een gevaarlijker situatie beland dan ooit.

Afzien van extreme moralisering en vasthouden aan het oorlogsrecht zal het lijden verminderen.

Onrecht als argument

Wat betekent dit alles nu voor een standpuntbepaling over de oorlog tussen Oekraïne en Rusland? Op het eerste gezicht lijkt het duidelijk: Rusland is in 2014 de Donbas en de Krim binnengetrokken, en heeft in 2022 heel Oekraïne aangevallen, dus dat land heeft het volste recht zich militair te verdedigen.

Vanuit de leer van de rechtvaardige oorlog valt hier weinig tegenin te brengen. Maar waar het recht op zelfverdediging nauwelijks ter discussie staat, vallen wel vraagtekens te zetten bij de wapensteun door andere landen. 'Onrecht anderen aangedaan' is niet een van de centrale gronden voor een rechtvaardige oorlog, al hebben verschillende filosofen betoogd dat staten mogen ingrijpen ten behoeve van anderen. Echter, tot nu berust de westerse steun niet op een opdracht van de internationale gemeenschap (de VN). En waar tot nu toe individuele NAVO-landen de wapens leverden, lijkt nu de stap gezet te worden naar steun door de NAVO als bondgenootschap: er wordt een NAVO-fonds van 100 miljard dollar opgezet, vanwaaruit de wapens betaald worden. Hiermee zijn we weer een stap verder verwijderd van zelfverdediging.

Strategische en politieke doelen

Het is essentieel om nauwkeurig de beweegredenen voor de wapensteun te ontleden. Het begon met de levering van helmen en scherfvesten, en snel daarna anti-tankwapens. Het doel was om de Oekraïense defensie te steunen. Later werden de wapens steeds zwaarder: luchtdoelgeschut, langeafstandsraketten, tanks en vliegtuigen. De argumentatie verschoof: naast het beschermen van de burgerbevolking en het Oekraïense leger

in staat te stellen de Russen te verdrijven uit de veroverde gebieden, ging het steeds vaker over strategische en politieke doelen. Oekraïne mocht met ongekende snelheid de lidmaatschapsprocedure voor de EU starten, en delen van de Europese politiek pleitten voor (toekomstige) toetreding tot de NAVO.

Het staat buiten kijf dat het Oekraïense volk over zijn eigen toekomst beslist. Maar deze, door Europa luid aangemoedigde ontwikkelingen, dragen eraan bij dat de dynamiek van het conflict verandert: het gaat niet meer alleen om zelfverdediging en terugveroveren, maar om Oekraïne lid te laten worden van het westerse blok. Dit is geopolitiek, en niet meer simpelweg een zaak van rechtvaardige oorlogvoering.

'Onze' waarden

Inmiddels is de ontwikkeling verder geëscaleerd. Westerse politici hebben meermalen gezegd dat Oekraïne voor onze waarden en onze vrijheid vecht. Dit is een grote stap in de argumentatie. De belangen van de Oekraïense burgers worden op één lijn gesteld met die van 'ons'.

De vraag is waarop deze argumenten gebaseerd zijn. Als het om waarden gaat, maakt de stelling van het conflict een universele strijd tegen schending van het recht op zelfbeschikking en tegen despotisme. Het is ontegenzeggelijk waar dat het optreden van Rusland in flagrante tegenstelling staat tot het volkerenrecht.

Maar stellen dat Oekraïne voor 'onze waarden' vecht, vervormt de zaak doordat westerse belangen gaan meespelen. We moeten zo eerlijk zijn om te erkennen dat een aanzienlijk deel van de wereld niet of maar gedeeltelijk meegaat in de manier waarop het Westen het conflict ziet. De retoriek over waarden is gevaarlijk omdat 'wij' met onze oude superioriteitsgevoelens geneigd zijn waarden van de liberale democratie als universeel te zien, en daarbij vaak onze eigen belangen verwarren met deze waarden. Westerse landen hadden weinig scrupules om militair in te grijpen in landen in Azië en Afrika; denk aan Irak, Afghanistan en Libië. In situaties die westerse belangen minder raakten bleven ze juist angstvallig aan de zijlijn (Rwanda, Eritrea-Ethiopië).

Moralisering – in dit geval door identificatie van de strijd van Oekraïne met westerse waarden – jaagt de spanning op, zoals Gros analyseert. Het effect is dat het conflict meer en meer in termen van puur goed tegenover puur slecht gezien wordt, waardoor de manoeuvreerruimte voor diplomatie en onderhandelen steeds beperkter wordt.

Volgens Spinoza is datgene wat oorlog voortbrengt een defect van de natuur.

Spierballentaal

De volgende stap is dat Europa zichzelf als bedreigd gaat zien. De Poolse premier Tusk waarschuwt in *NRC* (30 maart 2024) dat Europa aan de vooravond van een oorlog staat. Columnist Rob de Wijk citeert in *Trouw* (25 april 2024) NAVO-functionarissen die zeggen dat Rusland binnen drie tot vijf jaar klaar is voor oorlog. Een Nederlandse brigade generaal noemt een grote NAVO-oefening 'eerder een oorlogsvoorbereiding dan een oefening' (*Trouw*, 10 april 2024). Ook niet-pacifisten zouden bij deze beweringen vraagtekens moeten zetten, zoals Floor Rusman in *NRC* (29 maart, 2024) betoogde. Maar een serieus debat wordt niet gevoerd. Zijn de voorspellingen wel zo zeker? Het Russische leger bleek in 2022 lang niet zo sterk als analisten hadden gedacht. Hoe waarschijnlijk is het dat Rusland de NAVO zal aanvallen? En hoezo zou onze liberale democratie op het spel staan bij een Russische overwinning? Een Russische nederlaag maakt de bedreiging niet per se kleiner, zegt Rusman. Een eenvoudig antwoord is er niet. Maar politici en militairen gebruiken spierballentaal in de hoop de burgers mee te krijgen. Het is zeer de vraag of dit een wijze koers is. Er lijkt nu maar één richting te zijn: oorlog.

Goed tegen slecht

Deze ontwikkelingen illustreren de stelling van Frédéric Gros dat een beroep op moraliteit de situatie kan verslechteren. Het beeld wordt steeds meer zwart-wit, goed tegen slecht, waarbij negatieve kwalificaties de dynamiek versterken. Kenmerkend is ook dat de doelen van de oorlog opschuiven: van het rechtzetten van geleden onrecht – de basis van de doctrine van een recht-

vaardige oorlog – is Europa terecht gekomen bij het overschakelen naar een oorlogseconomie. Columnist Kustaw Bessems stelt in *De Volkskrant* (29 maart 2024) de vraag of we niet al in oorlog zijn. In de derde plaats is het einddoel onduidelijk. Vaak wordt gezegd dat Rusland moet verliezen. Maar wat betekent dit concreet? En wat zijn de gevolgen voor de stabiliteit van Rusland, en daarmee voor onszelf? Deze bewuste vaagheid gaat niet alleen in tegen het idee van een rechtvaardige oorlog, maar is ook uiterst risicovol.

Vrede is natuurlijk

Het laatste hoofdstuk van Gros' boek gaat over de vrede – en het is vreemd dat het debat nauwelijks over dat thema gaat. 'Waar we op moeten hopen en wat de filosofie rationeel moet onderbouwen', schrijft Gros, 'zijn vormen die veelbelovender en authentieker zijn dan de gewapende vrede of de vrede van begraafplaatsen'. Hij haalt Spinoza aan: vrede is natuurlijk, en wat oorlog voortbrengt is een defect van de natuur. We moeten afstappen van het idee dat oorlogen tussen staten een natuurlijke zaak zijn.

Talks about talks

Er is geen andere weg dan te zoeken naar openingen die ruimte bieden aan meer dimensies dan de strijd tussen goed en kwaad. Europa moet wélg bewegen van blokken, en eindelijk gaan werken aan een overkoepelende veiligheidsstructuur. Er kan begonnen worden met 'talks about talks', zei Jan Pronk vorig jaar: gesprekken met Rusland over hoe onderhandelingen vorm kunnen krijgen. De tegenwerping kan zijn: wat te doen met Poetin? Hij houdt zich immers niet aan het kader van de rechtvaardige oorlog. Het is niet betekenisloos dat Poetin zelf met argumenten komt dat Rusland bedreigd wordt, met andere woorden: ook hij grijpt naar argumenten over een rechtvaardige oorlog. Maar dat wil niet zeggen dat niet geprobeerd moet worden er toch via onderhandelingen uit te komen. Als we aannemen dat Poetin niet wil praten, en wij de morele superhelden zijn, dan zijn we in een gevaarlijker situatie beland dan ooit. Want dan is er geen eind in zicht, en moet een kernoorlog het onafwendbare einde zijn.

Uit de leer van de rechtvaardige oorlog, zeker in de juridische uitwerking die hij heeft gekregen, moet wel de conclusie getrokken worden dat partijen moeten zoeken naar een juridisch kader. Vroeger of later moet gepraat worden. Maximale, in plaats van minimale, diplomatieke inspanning is nu vereist. ◀

Roffelen tegen de Bierkaai

Tijdens de Jubileumdag op 5 oktober, in het kader van het 100-jarig bestaan van *Kerk en Vrede*, wordt er onder andere een workshop percussie gegeven met medewerking van Sherwin Kirindongo van *Musicians Without Borders*.

Geesje Werkman
en
Piet Vliegenthart
resp. bestuurslid
en lid van de
Theologische
Werkgroep van
Kerk en Vrede

Een workshop percussie! In plaats van 'Zingen tegen de Bierkaai' wordt er in deze workshop op de Jubileumdag *geroffeld tegen de Bierkaai*. In dat roffelen communiceer je met andere roffelaars. Dat zal voor velen een uitdaging zijn. Bij *Musicians Without Borders* is muziek maken een vorm van geweldloze communicatie die mensen met elkaar verbindt.

Muziek als heling

Wie zijn *Musicians Without Borders* (MWB)? Op hun website staat dat zij een overkoepelende organisatie vormen die samenwerkt met lokale muzikanten om in hun leefomgeving sociale verandering en vreedzame omstandigheden te bewerkstelligen. Al musicerend worden wonden van oorlog en conflict geheeld. Op de site staat: "We hebben onze methodologie voor muzikaal

leiderschap ontwikkeld op basis van twintig jaar ervaring in het maken van muziek met mensen die getroffen zijn door conflicten."

De methodologie wordt toegepast met behulp van zingen, songwriting, beweging en dans, ritme en spelletjes. MWB heeft wereldwijd inmiddels op vele plaatsen gemusiceerd. In Palestina, Rwanda, El Salvador, Jordanië, Tanzania, Oeganda, de Democratische Republiek Congo, Noord-Ierland en met vluchtelingen in heel Europa.

Heel belangrijk zijn een aantal richtlijnen die hierbij gevolgd worden: een veilige ruimte voor deelnemers, inclusiviteit, creativiteit, gelijke behandeling en tot slot: muziek maken van hoge kwaliteit. Wie weet wat er ons dus te wachten staat op 5 oktober.

Vreedzaam roffelen

De workshop staat onder leiding van Sherwin Kirindongo die deel uitmaakt van MWB. Hij zal ons bij de hand nemen en wegwijs maken in 'vreedzaam roffelen'. Dat doet hij al twintig jaar. Zelf komt hij uit Suriname. Zijn werk voor MWB deed hij in tal van conflictgebieden zoals Noord-Ierland, Bosnië en in Palestina. Met kinderen in vluchtelingenkampen, maar ook met volwassenen. Met instrumenten die voorhanden zijn, soms met hun lichaam als instrument, zo vertelt hij.

Zo helpt hij de mensen om hun verveling en hun woede te doorbreken, met elkaar te communiceren en plezier te hebben. Op die manier kunnen mensen weer hun eigenwaarde voelen. Ze beseffen dat ze er toe doen en ervaren opnieuw hun menselijke waardigheid. Dat is heel belangrijk om in vrede te kunnen leven.

Op 5 oktober vertelt hij aan het begin van de workshop iets over MWB. Vervolgens gaan we oefenen. Plenair en in groepjes. Al doende lerend om met behulp van diverse ritmes vragen te stellen en antwoord te geven. Kortom: te communiceren. Iedereen kan dat leren. Die middag wordt voor velen vast een mooie, nieuwe ervaring. We zien er naar uit om te ervaren op welke manier percussie zo een instrument van vrede kan zijn. ◀

Vermalen door leugens, geweld en censuur

Tijdens het Kamerdebat van 14 juni 2023, naar aanleiding van het onderzoek naar de Nederlandse inzet tijdens de politionele acties, werd in een motie (nr. 26049-112) van Futselaar en Piri (SP en PvdA) gevraagd om eerherstel van hen, die ten tijde van de politionele acties de dienst bij de krijgsmacht weigerden en van hen, die een dienstbevel ter plekke weigerden uit te voeren (zoals het platbranden van kampongs met vrouwen en kinderen). Ook zij werden namelijk via de Krijgsraad bestraft. De motie werd verworpen wat betreft de dienstweigeraars, nadat minister Ollongren deze had afgeraden. Een eerherstel nu, zo stelde zij, zou voor de toekomst het gezag van een oproep door Defensie teniet doen.

Geesje Werkman
bestuurslid van
Kerk en Vrede

Voor hen die een dienstbevel weigerden, was het eenvoudig om eerherstel te krijgen: bij Defensie zijn deze mensen bekend en dus moet dit niet ingewikkeld zijn, aldus de minister. Voor mensen die veroordeeld werden vanwege weigering van

de dienstplicht zou het mogelijk moeten zijn om eerherstel te krijgen als zij aan kunnen tonen dat ze op het moment van weigering op de hoogte waren van het ongeoorloofde geweld dat Nederland daar beging (lees: oorlogsmisdaden). Let wel: het gaat om 75 jaar geleden, niet een tijd van mails en social media.

Verkoop koloniale oorlog

Indië-weigeraars, voor zover deze nog in leven zijn, moeten dus iets aantonen, nu, na zoveel jaren. Dat is een raar antwoord, dacht ik, kijkend naar het debat. Toen ik later de film *Indië Verloren ... Selling a Colonial War* (zie de bespreking in de vorige *Vredesspiraal*) zag, dacht ik: dit antwoord komt van Defensie. Want in de film wordt zonneklaar dat Defensie er alles aan gedaan heeft om deze afschuwelijke waarheid te verhullen.

Een onmogelijke opdracht

Met de opgave om aan te tonen 'dat ze weet hadden van' geeft Defensie dus een naar hun eigen weten onmogelijke opdracht; ze hadden immers een fantastische censuurmachine. Echter: via kerkelijke ambtsdragers was er wel degelijk een stroom van informatie. In het boek *Voor de Geest en het moreel van de troepen. De kerken en de oorlog in Indonesië 1945-1950* uit 2018 valt te lezen dat de meeste missionarissen en legerpredikanten het van belang vonden om vooral het moreel van de soldaten te steunen, zodat ze het volhielden.

Maar je kunt ook lezen dat enkelen van hen het waagden om over de oorlogsmisdaden van Nederlandse kant in tijdschriften en bladen te schrijven. Zij werden vervolgens hardhandig teruggefloten. Een RK-missionaris werd geheel tegen zijn zin overgeplaatst naar een andere standplaats. Voortaan moesten mensen via de hoofdaalmoezenier of via de hoofdpredikant aangeven dat ze naar buiten wilden treden. Dit leidde er toe dat over dit onderwerp vooral nog werd gecorrespondeerd, zodat de wandaden wel doorsijpelden in Nederland.

Indië-weigeraars op appèl in gevangenis Bankenbosch in Veenhuizen.

Lees verder op p. 13, na het jubileumkatern.

Kerk en Vrede tijdens de oorlog

In maart 1941 werd *Kerk en Vrede* verboden. Slechts beperkt konden nog verenigingsactiviteiten plaatsvinden. Het werd voor het hoofdbestuur steeds lastiger om de band met de vroegere leden te onderhouden. De geestelijke weerbaarheid bleef een punt van aandacht. Ter bemoediging werden tijdens de oorlog verschillende rondzendbrieven aan leden verstuurd, om veiligheidsredenen vanaf wisselende adressen.

GREETJE WITTE-RANG

lid van de Theologische Werkgroep van *Kerk en Vrede*

In dit artikel laten we ds. Krijn Strijd aan het woord over de oorlog. 'Hij heeft de gave om (...) de geloofswaarheden in hun oorspronkelijke bevrijdend-aansprekende kracht te laten oplichten en midden in de actualiteit te plaatsen, zodat de vonk overspringt van profetische verkondiging naar zakelijke informatie en andersom,' zei prof. de Graaf over Strijd. Strijd (1909-1983) was bestuurslid en van 1961 tot 1968 (de eerste) studiesecretaris van *Kerk en Vrede*; daarna werd hij hoogleraar Ethiek in Amsterdam. Hij behoorde in 1957 tot de oprichters van de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP, die later opging in GroenLinks). In 1942 schreef Strijd vanuit Hengelo waar hij predikant was, een rondzendbrief, die verspreid werd door *Kerk en Vrede*-lid J.H. Bosdriesz.

RONDZENDBRIEF VAN STRIJD

Wat moet onze houding zijn in deze tijd, vraagt Strijd. Zijn antwoord: laten we zorgen niet geestelijk oorlogskinderen te worden. We mogen niet haten, op de 'heilige haat' na tegenover alles wat tegen Gods wetten ingaat. Wat betreft de schuldvraag is het antwoord: 'Wij zijn allen schuldig', want het handelen en niet-handelen van alle volken heeft ons in deze situatie gebracht. Als christenen is het onze taak steeds weer te zeggen: is deze vernieling, deze afslachting, deze haat-vermeerdering op énige wijze met het Evangelie in overeenstemming te brengen? En deze vraag moet in alle ernst, eerlijkheid en concreetheid beantwoord worden. Wij zullen, als enkeling en als volk, moeten leren, in karaktervolle gehoorzaamheid, onrecht te lijden. Wij zullen evenzeer moeten leren, onrecht te keren. Meer dan ooit is het nu nodig op te komen voor

een werkelijk rechtvaardige internationale orde straks. Zodra het niets-ontziende geweld ophoudt, zullen alle vraagstukken, die de internationale orde bedreigen, ter bespreking moeten komen, zodat wat nu gebeurt, zich niet zal herhalen.

Strijds brief was aanleiding voor zijn arrestatie; een jaar zat hij vast in Amersfoort en Vught, waar zijn gezondheid blijvend geschaad werd. Hetzelfde overkwam de drukker van de brief, Elsgeest. Bosdriesz moest zijn medewerking met de dood bekopen: hij stierf kort na de bevrijding in een Duits concentratiekamp.

EÉN IS UW MEESTER

Begin april 1945 hield Strijd in Hengelo een bevrijdingspreek die veel beroering veroorzaakte. De tekst was Mattheus 23:8: 'Eén is uw Meester en gij zijt allen broe-ders.' Die zin keert steeds terug. De preek opent ermee: hoe

Krijn Strijd: 'Is deze vernieling, deze afslachting, deze haatvermeerdering op énige wijze met het Evangelie in overeenstemming te brengen?'

gaan we nu op de juiste wijze verder? Het antwoord is: niet op eigen gezag maar op dat van Jezus Christus, geleid door dát woord. We zijn vrij, maar zijn we die vrijheid waard? Hoe gedroegen we ons onder de bezetting? Strijd: 'Ik noem slechts enkele dingen. Onze fabrieken werkten door. Ondanks sabotage werd er voor de Duitsers gewerkt. Ik weet wel, hoe moeilijk deze punten zijn en ik wens ook niemand persoonlijk hiermee in staat van beschuldiging te stellen. Als het ergens geldt, dan geldt het hier: wij zijn allen schuldig. (...) De krant bleef verschijnen, hoewel wij wisten, dat hij vol leugens stond. De zwarte handel bloeide.'

Was Nederland een christelijk volk te midden van andere volken? Zijn we gelouterd door wat we meemaakten? Hier komt Strijd te spreken over vergeving. Maar daarnaast is er ook de opdracht van Godswege, gekleurd door die tekst uit Mattheus 23. Strijd werkt dat in verschillende richtingen uit.

Strijd: 'We zijn vrij, maar zijn we die vrijheid waard?'

GEESTELIJK GELIJKGESCHAKELD?

Strijd waarschuwt voor ongezond nationalisme: 'Wij houden er aan vast, dat Holland in Gods ogen even verwerpelijk is als Duitsland. Daarom geloven wij ook niet, dat wij gerechtigd zijn te zeggen, dat aan de overzijde van de Oostgrens het land der schurken begint. (...) En wij blijven zien de fouten in eigen geschiedenis: wat Jan Pietersz. Coen deed in Indië verschilde niet zoveel van wat de Duitsers deden hier in Holland.' Met het oog op de toekomst moeten we eerlijk naar de geschiedenis kijken, 'naar de schuld van Frankrijk, Engeland en Amerika ten opzichte van het ontstaan van deze oorlog.' Strijd waarschuwt voor wraak: alles moet in het teken staan van 'één Meester, gij allen broeders'. 'Dit heeft niets te maken met een slappe en weke verbroederingshouding. Maar (...) met het be-

houden van ons christelijk karakter. Wanneer wij over *de Duitsers* spreken, zoals zij spreken over *de Joden*, dan zijn wij geestelijk gelijkgeschakeld. En al zijn wij dan nu door de Engelsen bevrijd, wij blijken geestelijk door de Duitsers te zijn geknecht.'

Diezelfde waarschuwing klinkt wanneer Strijd over de behandeling van NSB'ers spreekt; hij pleit voor 'geestelijke reclassering' van de NSB'ers, waaraan de kerk kan bijdragen. 'Uit ervaring weet ik, dat men maar al te gauw klaarstaat met de bewering: "Een dergelijke redenering is slap en zoetsappig". Dát is nu juist het tragische en het schuldvolle in onze houding: dat wij een ergernis achten datgene, wat onze enige redding is. Wij moeten oppassen voor de geest waaruit het nationaal-socialisme is voortgekomen. Die is niet dood. Integendeel'. (...) 'Wij mogen niet géestelijk door Duitsland overwonnen worden!'

HET GAAT OM HET RECHT

Politiek en militair gezien was er geen andere oplossing dan geweld: 'Wij hebben de wereld zo bedorven, dat alleen de Engelse tanks, de Amerikaanse bommenwerpers en het Russische leger ons konden bevrijden.' Hier is geen oplossing voorhanden. Maar al heel lang hebben groepen christenen na de Eerste Wereldoorlog gewaarschuwd voor herhaling van die oorlog. 'Aan deze minderheden is nooit enig gezag toegekend. Het is dus niet helemaal fair, wanneer nu aan deze minderheid de vraag wordt voorgelegd: hoe komen wij uit deze ellende?' Maar duidelijk is: 'Jezus Christus wordt duizendvoudig gekruisigd in de oorlog. (...) Men zegt: het recht moet toch worden gehandhaafd. Maar ik vraag: gebeurt dit dan in de moderne oorlog? Worden inderdaad de schuldigen getroffen?' En laten we ook niet vergeten', zegt Strijd, 'dat alle bewapening uit deze oorlog, gemaakt is van het brood van die twintig miljoen werklozen in de wereld vóór de oorlog; oorlog en oorlogsvoorbereiding hebben niets met 'recht' te maken.' Daarom roept Strijd de kerken op álle vragen die aan de orde zijn bij de opbouw van de wereld te stellen, dus ook die van een eerlijke grondstoffenverdeling, kolonialisme en wapenkapitaal.

MILITIA CHRISTI

Wat betreft de persoonlijke houding roept Strijd op niet te veel naar anderen te kijken, maar alleen de vraag te stellen: 'Wat wil Jezus Christus ten aanzien van mijn persoonlijke levenshouding?'

Strijd besluit zijn preek met dankbaarheid: voor de bevrijding, maar bovenal voor het samenzijn in de kerk om het enige reddende woord voor de toekomst te mogen horen: 'Het woord van die Heer, die aan alle onrecht en geweld, aan het Duitse nationaal-socialisme, aan een Hollands ongezond nationalisme, aan alle vormen van imperialisme, het merkteken van de dood heeft opgedrukt en die tot ons zegt: strijdt in mijn dienst. Laat u opnemen in mijn militia.' ◀

Nederlands viervoudige schuld

Op 20 juli 1947 begint de eerste zogenaamde politionele actie. Op 21 juli 1947 stuurt *Kerk en Vrede* de regering een telegram. Ook de kerken ontvangen dit telegram met een begeleidend schrijven waarin de oorlog tegen het volk van Indonesië een zonde wordt genoemd. Een aantal maanden later schrijft G.J. Heering, theoloog, predikant en mede-oprichter van *Kerk en Vrede*: 'Aan het einde van 1947 gaat de Nederlandse natie met gebogen rug onder het Kerstlicht door en het oude jaar uit, gebogen onder viervoudige schuld.'

BRAM GRANDIA

theoloog en lid van de Theologische Werkgroep van *Kerk en Vrede*

Een dag na het begin van de eerste politionele actie op 20 juli 1947 stuurt *Kerk en Vrede* het volgende telegram naar de regering:

Kerk en Vrede, aangesloten bij de Internationale Fellowship of Reconciliation, diep teleurgesteld door de beslissing der regering om met militair geweld z.g. orde op zaken in Indonesia te stellen, van oordeel dat de inzet van het militaire apparaat geen politioneel optreden doch feitelijke oorlog betekent tussen Nederland en Indonesia, overtuigd dat, tot oplossing van internationale geschillen, oorlog vanwege zijn onchristelijk en onzedelijk karakter moet worden afgewezen, van oordeel verder dat deze oorlog een jarenlange vervreemding van de beide volken ten gevolge zal hebben en geen

oplossing van de aan de orde zijnde geschillen brengen kan, dringt er bij de regering met de meeste nadruk op aan deze heilloze weg van militair geweld, die tegenover God en de wereld niet verantwoord kan worden, te verlaten en het overleg met de republiek voort te zetten en wanneer dat overleg onmogelijk geworden is, de weg van arbitrage en bemiddeling in te slaan.'

De kerken ontvingen dit telegram met een begeleidend schrijven. Daarin wordt de oorlog tegen het volk van Indonesië zonde genoemd. Een oorlog die ook voor de toekomst van kerk en zending in Indonesië een ramp zal zijn. De kerken moeten de regering een halt toeroepen op de heilloze weg van het militaire geweld, zo meent *Kerk en Vrede*.

VIERVOUDIGE SCHULD

Een aantal maanden later, in december 1947 (de maand waarin het bloedbad in Rwigadeh plaatsvond, weten we nu), schrijft Heering over Nederlands viervoudige schuld in het oosten: 'Aan het einde van 1947 gaat de Nederlandse natie met gebogen rug onder het Kerstlicht door en het oude jaar uit, gebogen onder viervoudige schuld.'

De schuld jegens Indië in het verleden

Heering toont met kennis van zaken aan hoe Nederland Indië als een wingewest heeft gezien. Nederland deelt die schuld met alle koloniale mogendheden. Het is de 'schuld van de overheersing van gekleurde volken wier land, rijkdom en werkkraft zij eeuwenlang gebruikt heeft ten eigen bate.'

Van de vele miljarden die Nederland in de koloniale tijd aan Indië heeft verdiend is slechts een klein deel teruggevloeid naar Indië.

Kerk en Vrede 'is van oordeel dat de inzet van het militaire apparaat geen politioneel optreden doch feitelijke oorlog betekent tussen Nederland en Indonesia'.

Naast de economische uitbuiting noemt Heering de lange geweldsgeschiedenis vanaf J.P. Coen tot aan van Heutsz. Het dieptepunt vormde de 'pacificatie' van het oproerige Atjeh. Daar doodde het leger van van Heutsz 20.000 'kwaadwilligen' (door de soldaten 'bruine sloebers' genoemd).

De schuld jegens Indonesia in het heden

Heering spreekt over een progressieve Nederlandse regering (kabinet-Beel 1946-1948, bestaande uit KVP en PvdA) die er in zou slagen dat de opstand tegen Nederland goed opgevangen zou worden en zou leiden tot samenwerking met de Republiek. Dat gebeurde niet. Binnen Nederland was een sterke stroming die 'Ons Indië' wilde behouden en de confrontatie met de nieuw gevormde Indonesische Republiek wilde aangaan. De opbouw van de Nederlandse oorlogsmacht voedde extremistische krachten binnen de Indonesische Republiek. Toen de onderhandelingen tussen Nederland en de republikeinse regering mislukten kreeg generaal Spoor de vrije hand en brak het oorlogsgeweld los. Heering spreekt bewust niet over 'politieone actie', maar over oorlog.

Een bord afkomstig van de TNI (Indonesische Nationale Leger).

De schuld jegens eigen zonen

Heering schrijft: 'Doch niet alleen jegens de Indonesiërs heeft Nederland schuld op zich geladen, ook jegens zijn eigen zonen. Onze jongens zijn – te goeder trouw – in de waan gebracht, dat zij met de militaire actie een goed werk verrichtten. Voortdurend werden zij bewerkt en eenzijdig beïnvloed. Velen reeds in het moederland, allen in Indonesië. Zo zijn ruim 250 jongens de dood ingegaan, bijna achthonderd zijn vermist of gewond, velen van hen voor hun leven verminkt. Zij hebben eerlijk gestreden (voor zover de oorlog eerlijk kan zijn), in geloof aan het recht van hun zaak. In dat geloof zijn zij gesneuveld. Hen treft geen blaam. Maar het zal hard zijn voor hun nabestaanden en nakomelingen, te weten, of gaandeweg te bemerken – als eindelijk de ogen opengaan – dat het

geen goede zaak was, waarvoor zij gevallen zijn, maar een slechte. Het is afschuwelijk dit te moeten zeggen, maar de waarheid gebiedt het. Eens zal men het hier in Nederland weten, zoals men het reeds weet in het buitenland.'

De ergste schuld

Heering schrijft: 'Maar pijnlijker nog schrijnt de schuld tegenover die Nederlandse jongeren, die wisten en zagen: het gaat er om, van de koloniën te redden wat ervan te redden valt (...). Zij wilden niet gaan.' Zij haatten de koloniale verhoudingen. Zij wilden de Nederlandse belangen niet met wapens gaan verdedigen. Ze hadden wel gehoord dat de regering geen oorlog wil, maar daar hadden ze geen vertrouwen in. Ze konden zich niet op de 'dienstweigingswet' beroepen, omdat ze wel het vaderland met wapens wilden verdedigen, maar niet de kolonie en de koloniale belangen.

Deze jongeren werden door een politiemacht gedwongen in te schepen en naar Indonesië te gaan. Heering citeert een Nederlandse bevelhebber: "Waar zou het heengaan, als de soldaten zelf mochten uitmaken, waarvoor ze vechten willen en waarvoor niet!" Wij antwoorden: "Generaal, als het daarheen gaat, waarheen het behoort te gaan, dan zal in de toekomst geen enkele jongen gedwongen worden te vechten, d.i. zijn leven te wagen voor een doel, dat hij afkeurt. Een mens heeft hier maar één leven, en geen ander mens en geen aardse macht heeft het recht om voor hem uit te maken, waarvoor hij dit leven zal geven. Uw kijk op deze dingen, Generaal, is ouderwets en onzedelijk."

Van deze groep van jongeren, die tegen wil en dank moesten gaan vechten voor een zaak, die zij verfoeiden, zijn er stellig enkele tientallen omgekomen. Gesneuveld of doodgebloed in de rimboe. Gevallen voor het vaderland? Neen, zij wisten beter: voor de wil van Mammon en de eer van Mars. Misschien – het zou begrijpelijk zijn – zijn zij met een vloek gestorven. Niet de hemel verdiende deze vloek, maar Nederland!

ALLEN SCHULDIG

'Wij allen dragen mee aan die Nederlandse schuld', schrijft Heering. 'Want wij allen tezamen vormden de Nederlandse geest, die in het heden tegen zijn historische tank niet opgewassen bleek. Altijd weer blijkt opnieuw: het militarisme is in zijn wezen en consequenties een afschuwelijk systeem. De rug gebogen onder een zware, viervoudige schuld, schrijdt de Nederlandse natie door het Kerstlicht heen naar het einde van het jaar. Mocht aan het einde niet alleen de rug, maar ook het hoofd gebogen worden, in de smekende belijdenis: 'Vader, vergeef het ons: wij wisten niet wat wij deden!' Christus spreekt: Ik heb u van de aanvang af geroepen, en na de gewelddadige onderdrukking van 1940-1945 nog eens met nadruk geroepen, uwe zonen en dochteren geroepen tot een christelijker levenshouding, een christelijker samenleving op aarde. Maar gij hebt niet gewild!' ◀

Excessen en mensenrechten in voormalig Nederlands-Indië

'Op 15 augustus staan we stil bij het einde van de Tweede Wereldoorlog voor het Koninkrijk der Nederlanden en herdenken we alle slachtoffers van de oorlog tegen Japan en de Japanse bezetting van Nederlands-Indië. De oorlogservaringen en de grootschalige ontheemding die volgde werken door tot op de dag van vandaag bij inmiddels twee miljoen Nederlanders met een Indisch oorlogsverhaal in de familie en ook in onze samenleving als geheel.' Dat is de officiële tekst op de website Nationale herdenking 15 augustus 1945.

YOSÉ HÖHNE SPARBORTH

lid van de Theologische Werkgroep van *Kerk en Vrede*

Waar we niet bij stilstaan, zijn de slachtoffers die Nederland gemaakt heeft. Tweemaal waren er 'politioenele acties', van 21 juli tot 5 augustus 1947, en van 19 december 1948 tot 5 januari 1949. Nederland sprak van politioenele acties om het woord 'oorlog' te vermijden; schending van oorlogsrecht is dan niet aan de orde. Ook suggereert de term dat verder geweld 'proportioneel' zou zijn geweest. Dat is een van die termen die hoort bij het verbloemen van het geweld. De cultuur van de doofpot, de cultuur van de eufemismen. Het Nederlands optreden moest een 'politioenele actie' heten, maar het was een oorlog.

NAOORLOGS STILZWIJGEN

In de jaren vijftig en zestig was het stil rond Indië en Indonesië. Kritische stemmen die er wel waren (zie het artikel van Heering uit 1947), werden weggestopt. *Kerk en Vrede* vroeg de regering in die jaren herhaaldelijk, maar tevergeefs, om openbaarmaking van een rapport over het geweld dat door Nederland werd gepleegd op Celebes (standrechtelijke executies door Raymond Westerling). Maar het waren de jaren waarin de wonden van het verlies van zo'n winstgevend kolonie gelikt werden, waarin weinig ruimte was om nog eens kritisch om te kijken. De verhalen van Nederlanders die geleden hadden tijdens de Bersiap kwamen gaandeweg naar buiten. In januari 1969 verbrak de VARA het naoorlogse stilzwijgen over oorlogsmisdaden door een interview uit te zenden met Joop Hueting. Hij had in Indië gediend tijdens de politioenele acties en deed een boekje open over wat daar aan misdrijven door het Nederlandse leger waren begaan.

Dat leidde tot scherpe reacties. Velen zagen het als een vorm van verraad. Er kwam een officieel onderzoek dat leidde tot de bekende 'excessennota'. De oorlogsmisdaden moesten niet als structureel gezien worden, maar als uitzonderingen op de regel. Vandaar de vondst van het woord 'excessennota'.

VERZET TEGEN POLITIOENELE ACTIES

Binnen Nederland was de stemming verdeeld. In 1946 is 44 procent van de bevolking voor troepenverzendingen, 42 procent tegen; op 24 september 1946 zijn er in heel Nederland protestacties en -stakingen. De politie vuurt

In 1947 vindt een massamoord plaats in Rawagede: 431 jongens en mannen worden afgevoerd en vermoord.

op demonstranten! Langs de spoorweg die soldaten vervoerde naar de kust om in te schepen, stonden op regelmatige afstand soldaten om vluchten te voorkomen. De CPN was de enige politieke partij die tegen deze oorlog had gestemd. In 1945 nog de helden van het land omdat zij een belangrijke kern van het verzet hadden gevormd, werd de CPN vanaf 1946 *partij non grata* vanwege deze weigering. Indonesië-weigeraars wensten niet in Indonesië te doen wat de 'moffen' hier hadden gedaan.

In 2023 erkent premier Rutte dat Nederland excessief geweld gebruikte in de oorlog tegen Indonesië.

VOORBEELDEN VAN EXCESSEN

Een greep uit de excessen die het Nederlandse leger in voormalig Nederlands-Indië beging:

- Nederlandse mariniers bezetten telkens meer eilanden en de wateren rond de eilanden werden volledig oorlogsgebied.
- Op 6 augustus 1946 begint Nederland met bombardementen. In 1947 wordt op Java de tactiek van de 'verschroeiende aarde' toegepast. Dat reduceert de oogst met 70 procent. Op 4 september 1947 vraagt de Republiek om onderzoek van de Veiligheidsraad, tegen weer groot-scheepse acties. Generaal Van Mook zegt voor de radio dat alle ellende komt door onbekwaam bestuur van de Indonesiërs.
- Op 29 november sterven bij een vervoer 46 van 100 krijgsgevangenen; Nederland spreekt de verantwoordelijke mariniers vrij.
- Op 1 augustus 1947 beveelt de VN Veiligheidsraad beide partijen onmiddellijk de oorlogshandelingen te staken. Soekarno beveelt het vuren te staken; de VS bieden bemiddeling aan. De 'schermutselingen' (ook weer een eufemisme voor oorlogshandelingen) gaan door.
- Op 9 december 1947 vindt een massamoord plaats te Rawagede: 431 jongens en mannen worden afgevoerd en vermoord. Ook vrouwen worden vermoord als ze zich maar even verzetten. In 2008 deed *De Groene Amsterdammer* uitvoerig onderzoek naar de toedracht van deze massamoord. Als in 2008 tien nabestaanden van de slachtoffers de Nederlandse staat verantwoordelijk

stellen voor het bloedbad en excuses en een schadevergoeding eisen, beroept de landsadvocaat zich op de verjaring van het misdrijf. Pas in december 2011 biedt de Nederlandse regering excuses aan en geeft 20.000 euro aan de negen nog in leven zijnde nabestaanden.

OVEREENKOMST ZELFSTANDIGHEID INDONESIË ZELFSTANDIG

Op 13 januari 1948 is er een overeenkomst. Per 1 januari 1949 zal de Federale Republiek Indonesië zelfstandig worden; tot dan worden Indonesiërs uitgesloten van regeringsdeelname. Premier Beel verklaart, dat tot die dag de juridische soevereiniteit bij Nederland ligt. Een 'Commissie van Goede Diensten' verklaart dat wel alle vijandelijke acties gestaakt moeten worden. En Nederland eist zestig miljoen herstelbetalingen van de Republiek.

TWEDE POLITIONELE ACTIE

Voortdurend zijn er beschuldigingen over en weer van schendingen van het bestand en gewelddaden. Tegelijk verzamelen op 27 mei 1948 alle deelstaten zich te Bandung voor overleg over de toekomst. Mohammed Hatta formuleert de geschillen, zoals een Nederlands idee dat de Republiek deel blijft van een Nederlandse Unie; de Republiek Indonesië stelt dat Nederland de gelden voor het Europese Herstelprogramma 1940-1945 gebruikt voor zijn agressie in Indonesië. Uiteindelijk leidt dit tot de 'Tweede Politionele Actie' die duurt van 19 januari 1948 tot en met 5 januari 1949. Deze eindigt pas onder druk van de Verenigde Naties.

EINDELIJK ERKENNING

In 2008 kwam de excessennota opnieuw ter sprake. In 2016 volgt de erkenning dat de 'excessen' structureel waren. Dat kon moeilijk anders na de in dat jaar verschenen grondige studie van Rémy Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam, 2026). In 2018 wordt de discussie toegelaten en in juni 2023 erkent premier Rutte dat Nederland excessief geweld gebruikte in die oorlog. Ruim 75 jaar nadat Heering in december 1947 zijn artikel schreef over de viervoudige schuld van Nederland.

Stef Scagliola schreef in 2002 een proefschrift: *Last van de oorlog*. Hierin werkt zij uit waarom een land als Duitsland wel zijn oorlogsverleden wil overdenken, en dat in Nederland zo moeizaam blijkt.

Een sterke rol hierin speelt de afstand. Duitsland heeft de voormalige vijanden als burens, die het land blijven aanspreken op dat verleden. Nederland heeft zijn vijanden ver weg. Overigens was het de DDR die de oorlogsgeschiedenis analyserend in herinnering hield, en bracht ze die kennis mee bij de overname door de Bondsrepubliek. West-Duitsland begon – ondanks burens – pas in de jaren tachtig aan reflectie.

Voor het creëren van een gevoel van nationale samenhang werkt kennelijk het kennen van eigen helden of eigen leed veel beter dan het (er)kennen van de eigen geschiedenis van schuld. ◀

Het risico voor vrede nemen

De Korea-oorlog (1950-1953) was een van de dodelijkste conflicten uit de geschiedenis. Bijna drie miljoen burgers en militairen kwamen om. Onder hen 122 Nederlanders van het Nederlands Detachement Verenigde Naties, 'het vergeten bataljon'. 'De drakentanden, die elke oorlog zaait, zijn wel heel snel opgekomen', aldus de verklaring van *Kerk en Vrede*, één week na het begin van de Korea-oorlog.

JAN SCHAAKE

betrokken bij de Theologische Werkgroep van *Kerk en Vrede*

Die Korea-oorlog is lastig plaatsen. Was deze de eerste directe militaire confrontatie tussen Oost en West in de juist begonnen Koude Oorlog? Ging het hier om de eerste Nederlandse militaire deelname aan een VN-missie ter verdediging van het internationaal recht? Of was deze oorlog eigenlijk nog een naschok van de aardverschuiving die de Japanse bezetting van grote delen van Oost-Azië had veroorzaakt en waarbij een terugkeer naar de vooroorlogse politieke verhoudingen niet mogelijk bleek, zoals Nederland na vier jaar militaire strijd in voormalig Nederlands-Indië moest onderkennen?

KOREA VERDEELD

Hoe zat het ook al weer? Feit is dat de Korea-oorlog pas uitbrak nadat eind 1949 de burgeroorlog in China was beslecht in het voordeel van de communisten en de nationalistische regering zich op Formosa (Taiwan) teruggetrokken had. Bij de capitulatie van Japan hadden de Sovjet-Unie en de VS het Koreaanse schiereiland onderling verdeeld langs de 38ste breedtegraad. Kort daarna ontstonden twee regeringen die beide claimden een ongedeeld Korea te (willen) besturen: een door communisten geleide regering in de noordelijke, Russische, bezettingszone en een westers georiënteerde regering in de zuidelijke, Amerikaanse.

NEDERLAND EN DE KOREA-OORLOG

Op 25 juni 1950 opende Noord-Korea de aanval op Zuid-Korea. De Noord-Koreaanse troepen die in de jaren daarvoor aan communistische zijde meevochten in de Chinese burgeroorlog veroverden in korte tijd vrijwel geheel Zuid-Korea op een vrijwel ongetraind Zuid-Koreaans leger. Omdat China in de VN Veiligheidsraad nog steeds door de, oude, naar Taiwan uitgeweken, regering werd verte-

genwoordigd en de Sovjet-Unie uit onvrede daarover de vergaderingen van die Raad boycotte, wisten de VS deze tot een militaire VN-missie te laten besluiten om Zuid-Korea te hulp te snellen.

Voor de benodigde troepen werd een beroep gedaan op de VN-lidstaten. De regering Drees reageerde niet enthousiast. Nederland had net een nederlaag geleden in diezelfde regio en de regering meende bovendien alle beschikbare mensen en middelen nodig te hebben voor de naoorlogse wederopbouw. Zuinigjes besloot ze één marineschip te sturen. Amerika vond dat niet genoeg en onder de druk dat anders de Marshallhulp stopgezet zou worden, besloot de regering alsnog een contingent militairen te zenden. Daarvoor werden vrijwilligers geworven. Velen melden zich aan, vooral oud-Indië-gangers. Uiteindelijk vertrokken bijna vijfduizend Nederlandse militairen naar Korea, van wie er 122 sneuvelden.

Het monument 'Nederlandse Troepen in Korea' herinnert aan de Nederlandse militairen die in de strijd tussen Zuid- en Noord-Korea om het leven zijn gekomen.

REACTIE KERK EN VREDE

In de aangehaalde verklaring geeft de opsteller, prof. Heering, een actueel klinkende analyse van het conflict: 'Zuid-Korea en Formosa behoren tot Amerika's gordel van militaire steunpunten, die Rusland omsloten moet houden. (...) Amerika is niet alleen verontwaardigd over Noord-Korea's agressie, maar ook bezorgd voor het verlies van (haar) bruggenhoofd (Zuid-Korea). Daarom is haar houding dubbelzinnig. Rusland voelt zich bedreigd en doet in Korea een gecamoufleerde poging om dit bruggenhoofd weg te werken. (...) Natuurlijk erkennen wij volmondig dat Rusland en de Russische politiek een acuut gevaar betekenen, en dat dit gevaar ook in deze daad van agressie tot uitdrukking komt. Maar een ding staat voor ons vast: Amerika's militaire omsingeling heeft het oorlogsgevaar niet verminderd maar versterkt.'

TEGEN HET GEWELDSKOOR IN

Het vervolg is al even actueel: 'De meeste der westerse mogendheden zijn door Amerika op sleeptouw genomen en varen daarheen, waarheen Amerika hen leidt. (...) Het Atlantisch Pact, dat de westerse volken met Amerikaanse wapenen heeft volgestopt en militair heeft samengebonden, begint te werken. In de parlementen stemmen, behalve de communisten, allen in met het eenstemmig koor. Alleen in Engeland hebben enkele "individualisten" (later "principiële pacifisten" genoemd) in de Labourpartij een ander geluid laten horen, tegen het koor in.' (...)' Ook wij, leden van *Kerk en Vrede*, zijn zulke 'individualisten'. Ook wij zingen niet mee met het koor, maar roepen er tegen in. (...) Als Christenen protesteren wij tegen het wilde beesten-gevecht dat in Korea begonnen is en dat – als de heksen het niet houden – straks over de hele wereld zal razen. Dan zal vijf jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog deze de derde hebben gebaard. De drakentanden, die elke oorlog zaait, zijn dan wel heel snel opgekomen.'

In een brief aan regering en parlement wordt die laatste zin uitgewerkt: 'De verwachting, dat het einde van deze tweede wereldoorlog het begin van een nieuwe periode in de wereldgeschiedenis zou worden, een tijdperk van

Kerk en Vrede in reactie op de Korea-oorlog:

'Als Christenen protesteren wij tegen het wilde beesten-gevecht dat in Korea begonnen is en straks over de hele wereld zal razen.'

vrede en gerechtigheid, werd niet vervuld. Steeds duidelijker blijkt, dat wij maaien, wat wij gezaaid hebben. Geweld brengt slechts geweld voort en van een akker, die jaren lang met bloed bezaaid werd, wordt geen oogst van vrede en gerechtigheid binnen gehaald.'

NAAR EEN DERDE WEG

Nederlandse gelijkgezinden van de Britse 'individualisten' waarmee *Kerk en Vrede* zich in de verklaring identificeerde, richtten in 1951 de vredesbeweging 'De Derde Weg' op. *Kerk en Vrede*-bestuurder ds. Krijn Strijd was een van hen. Hij mocht in *De Groene Amsterdammer* vanuit dit gedachtegoed op de Korea-oorlog reflecteren. In plaats van het communisme in Azië in te dammen, wordt dit door de keuze van het Westen voor de verkeerde bondgenoten en de militaire aanpak alleen maar sterker, aldus Strijd. 'We nemen het op voor (de Zuid-Koreaanse president) Syngman Rhee, een halve of driekwart despoot; we gooien er met napalmbommen, waardoor we de mensen die in Korea zijn, moeten beschouwen als 'waardeloze vliegen'.'

DOLZINNIGE BEWAPENINGSWEDLOOP

En ook nu weer actueel: 'Door Korea zijn we in een dolzinnige bewapeningswedloop beland; alle geld geven we aan de zogenaamde defensie uit. (...) Wanneer zij de wereldvrede willen dienen (en, tussen haken, wanneer we de mogelijkheden van een vruchtbare samenwerking tussen Nederland en Indonesië niet willen vrijdelen), dan moeten we de Nederlandse troepen uit Korea terugtrekken. Dan zullen we ons ook moeten losmaken uit het Atlantisch pact omdat dit het wantrouwen tussen Rusland en Amerika consolideert en versterkt. Eén moet beginnen: laten wij dat zijn. (...) Wij moeten niet het risico van de oorlog nemen, wij moeten het risico van de vrede willen dragen.'

Dat betekent ten opzichte van Korea, zo vervolgt Strijd, het werken aan verzoening 'om zo enige ruimte open te krijgen voor nieuwe, niet door wantrouwen vergiftigde onderhandelingen.'

RISICO VOOR VREDE

Ook bepleit hij Stringfellow Barrs plan in de praktijk te brengen, dat de enorme verschillen tussen rijke en arme landen wil verkleinen. Dit pleidooi zou enkele jaren later mede de basis vormen voor de oprichting (door onder anderen *Kerk en Vrede*-bestuurder Hugenholtz) van de NOVIB. 'Het zijn', zo schrijft Strijd in 1952, 'reële en uitvoerbare voorstellen om het risico van de vrede te nemen. We moeten dat nemen omdat het risico van de oorlog te groot is. De keiharde feiten wijzen er ons duidelijk op, dat we, met al ons zogenaamd realisme straks de wereld kunnen verdelen in twee categorieën: vertechniseerde moordenaars en wegkruipende holenmensen.'

Het zijn inmiddels bijna vergeten lessen die toen al vanuit *Kerk en Vrede* werden verspreid. ◀

Leugen van censuur

Met het 'aantonen dat'-antwoord van minister Ollongren, houdt de minister vast aan de leugen van censuur. Dit is verwerpelijk omdat juist met het rapport en de excuses de leugens werden erkend. De minister geeft aan dat het vooral gaat om het gezag van Defensie, maar juist door de censuur nu te gebruiken voor het tegenhouden van eerherstel voor de Indiëweigeraars, gooit Defensie haar gezag te grabbel. Defensie zou juist winnen aan gezag als ze hier eerlijk over zouden zijn.

Bevooroordeelde rechtspraak

Over een ander punt dat pleit voor eerherstel valt te lezen in de boekbespreking *De Indië-weigeraars. Vergeten slachtoffers van een koloniale oorlog*, door Antoine Weijzen. Hierin wordt beschreven hoe de meeste zaken werden afgedaan als hamerstukken. Per zitting van vijf uur werden er dertig zaken afgehandeld. Noch de president van de speciale krijgsraad Van Erk noch de verdediger Schuurmans Stekhoven meende dat dit tempo ten koste ging van de kwaliteit. Zij beschouwden de zaken als onderling uitwisselbaar. De aanklacht was standaard, het pleidooi was standaard en ook het

vonnis van de krijgsraad was standaard. Het was een geoliede machine, waarin de dienstweigeraar werd vermalen. Veel Indië-weigeraars zagen hun advocaat voor het eerst (en voor het laatst) ter terechtzitting. De militaire rechters waren niet gespeend van oordelen en vooroordelen. Weijzen noemt in het bijzonder zekrijgsraadvoorzitter Franken. Zo is hij (mede)verantwoordelijk voor het vonnis van 17 juni 1948 (MRT, 1948 (XLI), p. 647-649) waarin onder meer gesteld wordt: 'In bepaalde bevolkingsgroepen deugt het groepsgeweten over desertie niet'. Zijn rabiate opvattingen kon hij uitvoerig uiteenzetten als inleider in de jaarvergadering van de Militair Rechtelijke Vereniging in november 1949 (zie MRT, 1950 (XLIII), p. 291-341). Gelukkig was ter vergadering strafrecht hoogleraar Hazewinkel-Suringa zijn genuanceerde tegenhanger.

Let wel: bovenstaande was te lezen in een tijdschrift van Defensie! Een overheid die dit optekent in haar eigen publicaties, zou blij moeten zijn dat ze iets kan goed maken door eerherstel te verlenen, bij leven of postuum aan allen die door hun systeem vermalen werden door leugens, geweld en censuur. ◀

Indië Verloren...

'In oorlogen sneuvelt de waarheid als eerste', luidt het gezegde. En dat geldt ook voor de Indonesië-oorlog van 1945-1950, zo toont de film *Indië Verloren...*

Met misleiding, censuur en propaganda werd de koloniale oorlog in voormalig Nederlands-Indië 'verkocht' aan de Nederlandse bevolking en de internationale gemeenschap."

Karl Jaspers en de noodzaak van bezinning

De oorlog in Gaza raakt bij talloze mensen op veel plekken in de wereld een gevoelige snaar. Op deze oorlog wordt op een heftig emotionele manier gereageerd. In 1946 heeft de Duitse filosoof Karl Jaspers met zijn boekje *Die Schuldfrage* het Duitse volk opgeroepen tot zichzelf te komen door de schuldvraag onder ogen te zien. Ook voor de huidige oorlogssituatie geeft dit boekje veel stof tot nadenken. Zo geeft het door Jaspers gemaakte onderscheid tussen verschillende schuldbegrippen een goede aanzet om na te denken over dat wat deze oorlog oproept en hoe je je ertoe verhoudt.

Anne Nijssen
lid van *Kerk en Vrede*, studeerde pedagogiek en filosofie

Het gaat bij Jaspers om vier schuldbegrippen: staatsrechtelijke, politieke, morele en metafysische schuld.

- Bij *staatsrechtelijke schuld* gaat het om handelingen die objectief aantoonbaar wetten schenden. Het gaat meestal om een kleine minderheid die zich hieraan schuldig maakt.
- Bij *politieke schuld* gaat het weliswaar om handelingen van staatsmannen, maar de onderdanen van de betreffende staat zijn medeverantwoordelijk voor de manier waarop er geregeerd wordt.
- *Morele schuld* betreft het handelen van de enkeling, het individu. De beoordeling ligt bij het eigen geweten.
- *Metafysische schuld* is gebrek aan absolute, onvoorwaardelijke, solidariteit met de mens als mens, de mens als medemens. De bron van metafysisch schuldbesef ligt diep verborgen.

Leven vanuit beweging

Absolute solidariteit betekent medeverantwoordelijk zijn voor alle onrecht en onrechtvaardigheid in de wereld. Waar het om misdaden of om verdeling van fysieke levensvoorwaarden gaat, geldt tussen mensen het onvoorwaardelijke.

Jaspers gaat ervan uit dat onvoorwaardelijke solidariteit tussen mensen de substantie, de kern, van hun wezen is. Dat wil zeggen, er is iets in jezelf, er leeft iets in jezelf, wat niet alleen jezelf is. Vanuit die onbegrijpelijke diepte kan je door reflectie tot heldere besluiten komen. Dat is de inspiratie van waaruit je handelt als het om onvoorwaardelijke

solidariteit gaat. En dat manifesteert zich, dat komt naar buiten, in je handelen, in de ervaring iets te moeten doen, iets te doen te hebben. Jaspers gaat er dus vanuit dat er in je leven iets is dat jou overstijgt. Je leeft weliswaar in de wereld maar vanuit een andere dimensie: het transcendente. Soms duidt hij dit ook aan met het woord God.

Hoe belangrijk dit gegeven voor hem is, blijkt wel uit de volgende stellige uitspraak over de nood die Duitsers op zo'n verschillende manier ervaarden: 'Alleen een op transcendentie gebaseerd kerkelijk of filosofisch geloof kan zich bij al die catastrofes staande houden.'

Het woord *alleen* laat ik graag bij Jaspers. Aan de huidige demonstraties voor solidariteit met de Palestijnen doen mensen massaal mee. Absolute solidariteit met mensen is gelukkig niet voorbehouden aan mensen met een kerkelijk of filosofisch geloof. Er leeft blijkbaar in mensen een beweging, die zich niet laat verklaren, maar zich wel manifesteert. Dat is een hoopvol gegeven.

Morele verantwoordelijkheid

Jaspers geeft in zijn boekje veel aandacht aan het morele schuldbegrip, omdat volgens hem waarschijnlijk iedere Duitser, inclusief hij zelf, op veel verschillende manieren, wel een aanleiding heeft om zichzelf onder de loep te nemen. Hij komt met veel voorbeelden van mogelijkheden waarmee de morele verantwoordelijkheid die je als mens hebt voor je handelingen, ontlopen werd. Ik noem één voorbeeld, omdat deze uitwijkmogelijkheid zo herkenbaar is: het excuus van onmacht. Kiezen voor een passieve houding, omdat je je onmachtig voelt. Volgens Jaspers is er echter altijd wel speelruimte voor enige *effectieve activiteit*.

Zijn opsomming van uitwijkmogelijkheden stimuleert flink het eigen denken over vragen als: waar sta ik zelf, wat kan ik zelf en doe ik dat ook. Het zijn allemaal vragen die zich afspelen in jezelf en zo mogelijk in gesprekken met mensen die dicht bij je staan. Voor de keuze van je handelingen ben je op je geweten en je innerlijke bagage teruggevoerd.

In hoeverre je ruimte geeft aan je geweten en spijtgevoelens is volgens Jaspers bepalend voor

het kunnen beseffen van morele schuld. En als dat het geval is, is het de vraag of je je wel moreel schuldig durft te voelen. Dit durven is in zijn visie heel belangrijk.

Metafysische schuld aan twee kanten

Het verzet tegen de Gaza-oorlog, de druk hierop, komt van onderaf. In dit verzet zullen verschillende motieven een rol spelen, maar de belangrijkste lijn is toch de solidariteit met de Palestijnen, de Palestijnen als medemensen, naasten. Het getuigt van besef van metafysische schuld, het schuldbegrip dat betrekking heeft op het meest verborgene in mensen.

Dit schuldbesef komt echter ook naar voren in de houding van westerse regeringsleiders naar de Gaza-oorlog. Ook hier zullen verschillende motieven en belangen een rol spelen, maar de historische schuld aan het leed van de Joden als medemensen speelt zeker een belangrijke rol: "sindsdien gaat ons land gebukt onder die schuld", aldus Manuela Schwesig, de Duitse bondsraadvoorzitter, bij de opening van het Holocaustmuseum. Met name voor Duitse politici is het schuldbesef richtinggevend in hun houding naar de Israël-politiek, maar ook in het Nederlandse beleid zal dit een belangrijke factor zijn.

Zo leidt het metafysisch schuldbewustzijn binnen het verzet tegen de oorlog en aan westerse regeringszijde tot een tegenstrijdigheid op solidariteitsniveau. Door de voortdurende oorlog wordt deze alleen maar versterkt.

De tegenstrijdigheid op solidariteitsniveau speelt zich natuurlijk ook af op persoonlijk vlak. Zij leidt tot innerlijk conflict, verscheurdheid. Want hoe rijm je je aloude solidariteit met de Joden met het lot van de Palestijnen ten gevolge van de Israël-politiek? Ze zijn allen onze medemensen. Deze tegenstrijdigheid op een diep niveau is waarschijnlijk de gevoelige snaar die op veel fronten tot zoveel emotionele heftigheid leidt.

Bezinnend denken

Bij oplopende spanningen neemt doorgaans de actiebereidheid toe, terwijl juist dan bezinning broodnodig is. Zo zou bezinnend denken over de genoemde tegenstrijdigheid verzachtend en

Wie is Karl Jaspers?

Karl Jaspers werd in 1883 in het Noord-Duitse Oldenburg geboren. Hij studeerde medicijnen en specialiseerde zich in de psychiatrie. Werkzaam in de psychiatrische kliniek van de Heidelbergse universiteit schreef hij *Allgemeine Psychopathologie* (1913).

Door zijn combinatie van een verklarende én begrijpende benadering van psychische ziekten is dit boek voor de huidige psychiatrie nog steeds actueel. Vanuit zijn aandacht voor de existentiële kanten van mens-zijn ging hij steeds meer richting filosofie.

In 1922 werd hem de leerstoel filosofie aangeboden. In zijn hoofdwerk *Philosophie* staat verheldering van existentie centraal. Zijn existentiële filosofie is een appèl om op zoek te gaan naar jezelf. Voor dit zelfverstaan is de ervaring van grenssituaties, onontkoombare situaties, bijvoorbeeld lijden, heel belangrijk.

Nazi-tijd

De nazi-tijd is voor Jaspers heel moeilijk geweest.

Zijn filosofie paste niet in de geest van het nazi-regime.

In 1937 werd hij als hoogleraar ontslagen en in 1938 volgde publicatieverbod. Verder was er de dreiging van deportatie van zijn joodse vrouw, Gertrud Mayer. Jaspers besloot dat zij niet alleen zou gaan.

In deze eenzame jaren verdiepte hij zich in grote filosofen, theologen, godsdienststichters en schrijvers uit de traditie - over grenzen heen. Ook zijn politieke bewustzijn groeide. De vraag vanuit welke houding politiek bedreven wordt, werd bij zijn filosofie betrokken.

Na de oorlog

Na de oorlog heeft hij zich actief ingezet voor de wederopbouw van de Heidelbergse universiteit. Ook nam hij actief deel aan politieke gesprekken, zoals rond de Duitse hereniging en de atoombewapening. Via radiovoordrachten bereikte hij veel mensen.

Uiteindelijk leidde teleurstelling over de manier waarop Duitsland na 1945 verder ging, tot verhuizing naar Basel (1948). Daar werkzaam als hoogleraar tot 1961, woonde hij tot zijn dood in 1969.

Enorm oeuvre

Ondanks zijn broze gezondheid heeft hij een enorm oeuvre nagelaten. Zijn werk wordt onder andere levend gehouden door het *Karl Jaspers-Gesellschaft* in Oldenburg waar in het *Karl Jaspers-Haus* wekelijks lezingen worden georganiseerd.

Medeverantwoordelijkheid nemen kan vele vormen aannemen, bijvoorbeeld in de vorm van demonstraties.

inzicht gevend kunnen werken. Beseffen dat zowel de solidariteit met Israël als die met Palestijnen uit dezelfde bron, dezelfde basissolidariteit, komen, kan leiden tot enige tolerantie naar elkaar. Dit kan ruimte geven om na te denken over het misschien wel eigenlijke pijnpunt. Dat ligt waarschijnlijk niet zozeer bij de solidariteit op zich van de westerse regeringsleiders, maar bij het niet kunnen combineren van de ene solidariteit met de andere. Dit is voor iedereen een moeilijke opgave, maar de eenzijdige solidariteit van regeringswege leidt tot ernstige gevolgen. Ondanks toenemende verbale kritiek op de Israël-politiek, blijft de oorlog daadwerkelijk toch gesteund worden. Dit beleid brengt ons als inwoners van het Westen ook in een benarde positie. Als we, zoals Jaspers beweert, als burgers medeverantwoordelijk zijn voor de politieke koers, hoe kunnen we dat zijn als het beleid ten koste gaat van de burgers in Gaza. Als dit ingaat tegen het besef van solidariteit met de Palestijnen als medemensen. Gelukkig kan medeverantwoordelijkheid vele vormen aannemen. Door het organiseren van demonstraties, bijeenkomsten en andere activiteiten wordt op een uitdrukkelijke manier de eenzijdige solidariteit van het beleid bekritiseerd. De demonstraties getuigen van diepe bewogenheid die in mensen leeft. Door op te komen voor absolute solidariteit met mensen als medemensen wordt metafysische schuld zo veel mogelijk voorkomen. Dit schuld-besef laat zich niet verklaren of begrijpen, maar het is wel belangrijk om erbij stil te staan.

Visie op schuld

Jaspers gaat in zijn boekje over de schuldvraag in op de schuldproblematiek van het Duitse volk na de oorlog, maar dat doet hij vanuit een visie op schuld die ook inspirerend kan zijn voor de huidige bezinning.

Schuld is voor Jaspers een onontkoombaar gegeven in het leven. Ook al willen velen door kerkelijke achtergronden dit woord niet meer horen, vroeg of laat stuiten we allemaal op gevoelens richting schuld. Doorslaggevend is alleen hoe wij erop reageren, hoe we ons ertoe verhouden. Verrassend is dat het durven onderkennen van schuld bij Jaspers niet tot negatieve boordeling, kleinering of afwijzing van jezelf leidt, maar tot een positief proces van zelfwording. Niet schuld op zich, maar je houding naar dit moeilijke gegeven in je leven is bepalend voor wie je aan het worden bent. Als je ruimte geeft aan je geweten en aan dat wat in je leeft, werk je aan zelfverheldering. Het innerlijk antwoord op de schuldvraag die je aan jezelf stelt werkt door in je zijns- en zelfbewustzijn. Het brengt je dicht bij je eigenlijke zijn. Zelfinkeer verandert het zelfbewustzijn. Het is niet voor niets dat hij aan zijn oproep 'Kom tot jezelf' toevoegt: 'door de schuldvraag onder ogen te zien' – op een open en eerlijke manier. Dat is voor hem de weg die leidt naar zelfverheldering. Vandaaruit kunnen er nieuwe impulsen voor het actieve leven komen.

Nood aan bezinning

Uit zelfverheldering putte Jaspers hoop voor de toekomst. Alle echte werkelijke veranderingen in de wereld gebeuren volgens hem door enkelingen, individuen, die met elkaar in uitwisseling zijn. Zelfverheldering als volk was volgens hem niet mogelijk zonder persoonlijke zelfverheldering van velen. Hiermee onderstreept hij weer de verantwoordelijkheid die je als individu hebt. Steeds appelleert hij aan ons vermogen deze te kunnen dragen en vol te houden. Aan het einde van zijn boekje spitst hij dit toe met de opmerking dat als het erop aankomt je houding alleen waar is 'wanneer ze wordt gedragen door de onverstoorbare bezonnenheid te allen tijde elke mogelijkheid die zich nog voordoet aan te grijpen, zolang het leven duurt.'

'Onverstoorbare' is wel erg veel gevraagd, maar de noodzaak van bezinning is duidelijk. Zij is de basis van een ware houding. Alleen vandaaruit kunnen mogelijkheden onderkend en aangegrepen worden. Alleen vanuit bezinning kunnen de juiste beslissingen worden genomen en veranderingen worden ingezet. Jaspers' toenmalige oproep 'kom tot jezelf' komt in de huidige oorlogssituaties als geroepen, want de nood aan bezinning is groot. ◀

Bertha von Suttner: vurige vredesactivist

Bertha von Suttner, de eerste vrouwelijke Nobelprijswinnaar voor de Vrede, staat centraal in de biografie *Bertha von Suttner. Vredesactivist, feminist en Nobelprijswinnaar* door Greta Noordenbos. Von Suttner streed vurig voor wereldvrede en sociale rechtvaardigheid, waarbij haar boek *De Wapens neer!* als een mijlpaal geldt.

Margreet
Hogeterp

Als dochter van graaf Kinsky kreeg Bertha von Suttner de militaristische waarden van de Habsburgse adel – heldenmoed, vaderlandsliefde, eer en plicht – met de paplepel ingegoten, inclusief het verlangen naar een heroïsche dood op het slagveld.

Ze vond het een niet te verkroppen onrechtvaardigheid dat dat levenspad alleen voor haar oudere broer was weggelegd. Voor een meisje van adel was het vooral belangrijk om op stand te trouwen. Haar vader overleed toen ze nog niet geboren was, haar moeder was van lage adel, waardoor haar kansen op de huwelijksmarkt behoorlijk beperkt werden.

Een positie als gouvernante was het enige wat de dertigjarige Bertha nog restte. Ze werd aangesteld door de familie Von Suttner en werd smoorverliefd op de oudste zoon des huizes. De twee vluchtten naar vrienden in de Kaukasus en daar maakten ze de verschrikkingen van de Russisch-Turkse oorlog mee die een jaar na hun aankomst uitbrak.

Oorlogsellende in romanvorm

De ervaringen bekeerden haar de rest van haar leven tot een vurig en activistisch pacifiste. Von Suttner nam deel aan verschillende vredesconferenties (zoals die van Rome in 1891, waarbij voor het eerst vrouwen werden toegelaten, maar ook die van Den Haag acht jaar later). Ze schreef pamfletten en romans waarin ze haar vredesboodschap verkondigde, waaronder *Die Waffen nieder!* (1889). Door de realistische weergave van het oorlogsbedrijf dacht menigeen dat *Die Waffen nieder!* autobiografisch was.

In die tijd gingen vrijwel alle boeken over hoe mooi en eervol sterven op het slagveld was. In *Die Waffen nieder!* gaat hoofdpersoon Martha Althaus, een sterke 19e-eeuwse Weense aristocrate

die zich aanvankelijk een 'dom gansje' voelt, fel tegen die ideeën in. De beschrijvingen van de oorlogsellende in de roman zijn zeer expliciet. Gewonde mannen lagen nog uren in een poel van bloed, urine en modder voordat ze stierven. Ze smeekten om water en riepen niet "Eer aan de keizer!" maar om hun moeder.

Bertha richtte zich niet alleen op het slagveld maar beschreef ook het moeten vluchten voor het oorlogsgeweld en de ontwrichting van de economie door de strijd. Ze pakte het nationalisme, de adel en de verstikkende macht van de kerk aan. Ook is de roman kritisch op de media die de bevolking ophitsten. Verder komt ze op voor vrouwenrechten en verzet ze zich tegen het steeds sterker wordende antisemitisme. Het boek werd vertaald in 26 talen en heeft mensen uit de hele wereld ertoe bewogen zich in te zetten voor vrede.

Levenslange vriendschap

Een sollicitatie van Bertha von Suttner naar een secretariële functie bij Alfred Nobel resulteerde niet in een baan, maar wel in een levenslange vriendschap.

Mede door haar invloed heeft Alfred Nobel in zijn testament ook een prijs voor de vrede opgenomen. Ondanks haar belangrijke rol bij vredescongressen in Den Haag en haar aanwezigheid bij de opening van het Vredespaleis, is Bertha von Suttner relatief onbekend gebleven in Nederland. Deze biografie wil die lacune opvullen en de erfenis van deze invloedrijke vrouw in de schijnwerpers plaatsen. ◀

Greta Noordenbos, *Bertha von Suttner, vredesactivist, feminist en Nobelprijswinnaar*. Eburon, 2023.

Politici zijn slechte historici

Vooraf in oorlogstijd hebben commentatoren en besluitvormers de neiging om het verleden af te speuren naar elke gebeurtenis die op de een of andere manier op het heden zou kunnen lijken. Maar wat zijn zulke vergelijkingen waard?

Benoît Bréville
voorzitter en
redactioneel
directeur van
Le Monde
diplomatique

De afgelopen twee jaar is de oorlog in Oekraïne vergeleken met een heleboel eerdere conflicten: de Eerste Wereldoorlog, omdat die ook in modderige loopgraven werd uitgevochten; de Cubaanse raketten crisis (oktober 1962), die de mensheid ook bedreigde met een nucleaire holocaust; alle buitenlandse interventies van de USSR (Berlijn in 1953, Boedapest 1956, Praag 1968 en Kabul 1979); de oorlog tussen Iran en Irak, als een conflict tussen twee buurlanden (1980-1988); en de oorlog in Kosovo, dat probeerde los te komen uit de greep van Servië.

Volodymyr Zelensky en zijn woordvoerders zijn meesters in dergelijke vergelijkingen. Elke historische tragedie dient als herinnering aan de invasie van zijn land: de hongersnood van 1933, Stalins Grote Terreur, conflicten in Afghanistan, Tsjetsjenië en Syrië, en zelfs het ongeluk in Tsjernobyl.

Empathie opwekken

Hoe dramatischer de gebeurtenis, hoe krachtiger de analogie en hoe groter de kans dat ze empathie opwekt en steun krijgt. Natuurlijk staat de Tweede Wereldoorlog bovenaan de lijst. Het constante referentiepunt van Vladimir Poetin is de Grote Patriottische Oorlog; al zijn vijanden zijn nazi's. Maar Poetin wordt zelf vergeleken met Adolf Hitler, Mariupol met Stalingrad, de annexatie van de Krim met die van Sudetenland...

En er is een constante stroom van verwijzingen naar het Verdrag van München van september 1938, waarbij Frankrijk en Groot-Brittannië overeenkwamen om dit gebied van Tsjecho-Slowakije af te staan aan nazi-Duitsland in de hoop hun expansionisme te beteugelen. Dit moment in de geschiedenis is synoniem geworden met lafheid en verraad en heeft sindsdien gediend om voorstanders van 'appeasement' in diskrediet te brengen.

Oppervlakkige parallellen

De lawine van analogieën heeft niet alleen een retorisch effect; de keuze van vergelijkingen kan strategische beslissingen beïnvloeden. Politicooloog Yuen Foong Khong heeft aangetoond hoe diep de herinnering aan München het denken van Amerikaanse politici tijdens de Vietnamoorlog beïnvloedde; niet alleen hun toespraken, maar ook hun overwegingen en debatten, tot het punt waarop ze ervan overtuigd raakten dat de situatie militair ingrijpen rechtvaardigde. 'Beleidsmakers zijn slechte historici', schrijft hij in zijn boek *Analogies at War*. Ze weten niet genoeg van de geschiedenis, dus kiezen en passen ze 'oppervlakkige en irrelevante parallellen'.

Falende analogie

De verwijzingen naar het Verdrag van München gaan meestal mank. Dit is vooral zo in het geval van Oekraïne. Het is waar dat beide Europese invasie-oorlogen zijn. Maar afgezien daarvan is alles anders. Ten eerste, de strijdkrachten: de militaire macht van nazi-Duitsland overtrof die van het hedendaagse Rusland ruimschoots. Duitsland was in staat om Tsjecho-Slowakije, Polen, Nederland, België en Frankrijk (onder andere) binnen enkele maanden te veroveren. De troepen van Poetin zijn er na twee jaar nog niet in geslaagd om Kiev in te nemen en het is moeilijk voor te stellen hoe ze meerdere fronten kunnen openen en de NAVO kunnen aanvallen.

De strategische doelen zijn ook anders: Hitler, die ervan overtuigd was dat nazi-Duitsland Lebensraum miste, kon, in tegenstelling tot Poetin, niet serieus beweren dat hij werd bedreigd door een vijandige militaire alliantie. Niets kon Hitlers expansionisme stoppen, zoals de Franse premier Édouard Daladier maar al te goed wist: door de overeenkomst van 1938 te ondertekenen, kocht hij vooral tijd om het Franse leger voor te bereiden op de onvermijdelijke confrontatie.

En ten slotte is de internationale context anders: we leven in een wereld met meer onderlinge afhankelijkheid, waarin het machtsverwicht ingrijpend is veranderd door de nucleaire dreiging. Gezien al deze verschillen lijkt het absurd om terug te grijpen naar München om de huidige

situatie te verklaren. Bij historische vergelijkingen worden verschillen echter vaak over het hoofd gezien. Vergelijkingen maken vereist nauwkeurigheid en zorgvuldigheid, twee kwaliteiten die je beter niet kunt zoeken in commentatoren, die maar al te vaak te graag hun zegje willen doen in de media en zich luie historici tonen.

Daardoor ontstaat een heel ander landschap waarin enkele terugkerende fenomenen opvallen: het verwerpen van afwijkende meningen, die vaak door de geschiedenis in het gelijk worden gesteld; de neiging om elke crisis als existentieel voor te stellen; het demoniseren van de vijand; de ineffectiviteit van sancties.

WOII uitzondering, geen regel

De Tweede Wereldoorlog wordt als het onvermijdelijke referentiepunt voor elke internationale crisis gebruikt. Daarbij wordt gemakshalve vergeten dat de Tweede Wereldoorlog de uitzondering is en niet de regel. Want het is zeldzaam om een conflict te vinden waarin de misstanden zo ongelijk verdeeld zijn, waarin één duivels boosaardig kamp de wereldheerschappij nastreefde en waarvan de uitkomst zo duidelijk was, met de totale verplettering van de verslagenen en de zelfmoord of executie van de hoofdschuldigen. Deze karikatuur maakt het een uitstekend wapen voor degenen die militaire interventie willen rechtvaardigen, maar ook een bevooroordeeld vergelijkingspunt, omdat oorlogen in de meeste gevallen het resultaat zijn van escalaties waarvoor de verantwoordelijkheid op zijn minst gedeeltelijk bij meerdere partijen ligt.

Dit feit wordt misschien pas na tientallen jaren onderzoek geaccepteerd, als de propaganda is weggeëbd. Vandaag kunnen we het er allemaal over eens zijn dat de hoofdverantwoordelijkheid voor de oorlog in Oekraïne bij de Russische regering ligt, die Oekraïne binnenviel, schrijft politicoloog Anatol Lieven in een artikel in *Foreign Policy* (27 oktober, 2023).

Maar zullen historici in de toekomst de verantwoordelijkheid volledig bij Rusland leggen en de regeringen van de VS en de NAVO-lidstaten vrijpleiten van alle blaam omdat ze Oekraïne probeerden te integreren met het Westen en zo een bedreiging vormden voor wat zowel Russen als een lange rij Westerse experts (onder wie het huidige hoofd van de CIA, William Burns) in Moskou als vitale Russische belangen beschouwden? Niet als ze om de waarheid geven...

Doodlopende wegen

Meestal eindigen oorlogen niet met de vernietiging van één partij. Dat is misschien wel wat de strijdende partijen willen, maar als ze er niet in slagen om dat te bereiken, nemen ze uiteindelijk genoeg met een compromis, laten ze sommige van hun eisen vallen en tekenen ze onstabiele vredesakkoorden, tot frustratie van alle partijen. Het streven naar een totale overwinning kan soms tot strategische doodlopende wegen leiden wanneer één partij, opgewonden door haar aanvankelijke successen, haar voordeel probeert door te drukken totdat ze op weerstand stuit.

Zelensky heeft de zwakheden van het Russische leger gezien en, met de steun van Westerse leiders, zijn ambities uitgebreid. In koor met Joe Biden, voor wie de 'toekomst van de vrijheid' op het spel staat, spreekt hij nu alleen nog van een totale overwinning. Met het mislukken van zijn tegenoffensief in de Donbass heeft Oekraïne zich gerealiseerd dat het deze regio, laat staan de Krim, niet gemakkelijk zal heroveren zonder een inzet van Europese en Amerikaanse troepen die de hele planeet in het ongewisse zou storten. Vroeg of laat zullen Kiev en Moskou moeten afspreken om te onderhandelen. Andere staten zouden hen daartoe kunnen aanmoedigen in plaats van het vuur aan te wakkeren – een vuur dat nog jaren zal branden en tienduizenden levens zal kosten. ◀

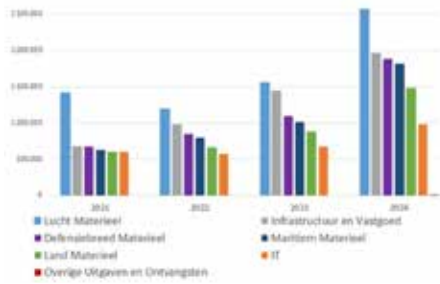
Dit artikel is een bewerkte en vertaalde versie van het artikel 'Politicians make poor historians' door Benoît Bréville, mondediplo.com/2024/04/01/editorial. Kijk voor de volledige vertaalde versie ook op www.kerkenvrede.nl.

Kop in de Britse *Daily Express* na het Verdrag van München van 30 september 1938: 'It is peace'.

Stijging militaire uitgaven Kanonnenvoer als kiloknaller

De totale wereldwijde militaire uitgaven waren in 2023 2.443 miljard dollar (+ 6,8 procent i.v.m. met 2022). De 31 NAVO-landen namen 1.341 miljard dollar voor hun rekening, 55 procent van de totale wereldwijde militaire uitgaven. Op de ranglijst staan de VS op plek één met 916 miljard dollar, China op plek twee met 296 miljard dollar en Rusland op plek drie met 109 miljard dollar.

Je woont aan de Wolga en verdient € 400 per maand. Ga je in het leger? Dan krijg je zo'n € 2.000 per maand. Sneuvel je? Dan krijgt je nabestaande de € 150.000 en een pensioen. Ook betaalt de Russische staat de lening van je huis terug aan de bank. In Oekraïne van hetzelfde laken een pak. Alleen is daar de sneuveljackpot € 350.000, 15 miljoen hryvnia.

De doodseconomie maakt de oorlog financieel aantrekkelijk, in het bijzonder voor huishoudens met lage inkomens. Rusland financiert de doodseconomie met zijn torenhoge olie- en gasinkomsten, schrijft NRC.

Oekraïne heeft dergelijke olie- en gasinkomsten niet. Daar keert het

Amerikaanse BlackRock de sneuveljackpot uit aan de nabestaanden. De Oekraïense staat ondertekent tegelijkertijd een schuldbekentenis. En start met de rentebetalingen. Daarnaast bezit BlackRock aandelen van grote Amerikaanse wapenbedrijven als Lockheed Martin, Boeing, General Dynamics, Northrop Grumman en Raytheon. Ook mag BlackRock, als de oorlog voorbij is, de schade in Oekraïne herstellen.

Vrouwen voor Vrede plaatsen Vredespaal

Vrouwen voor Vrede IJmond heeft een Vredespaal geplaatst aan de Rosa Manussingel in Heemskerk. Vredespalen komen uit Japan als een protest tegen kernwapens. Wereldwijd staan honderdduizenden vredespalen. Rosa Manus was een vrouwen- en vredesactiviste in de jaren dertig van de vorige eeuw. Zij slaagde erin om tien miljoen

handtekeningen te verzamelen voor de Geneefse ontwapeningsconferentie in 1932.

Nieuwe lente, nieuw geluid?

Na twee jaar oorlog in Oekraïne zijn er recent in verschillende dagbladen enkele antimilitaristische artikelen verschenen. Zo pleitte Jolle Demmers in *Trouw* (6 maart, 2024) tegen een 'strategie van kerkhoven'.

In *NRC* (6 maart, 2024) vroegen Ewald Engelen en Martijntje Smits om een staakt-het-vuren. En in *De Telegraaf* (29 februari, 2024) zei pacifist en *Kerk en Vrede*-voorzitter Henk Baars: 'Als Rusland zich niet veilig voelt, zijn wij het evenmin.'

Bedrijven en genocide

Het Internationaal Gerechtshof heeft vastgesteld dat er een plausibel risico is dat Israël genocide pleegt in Gaza. Dit betekent dat ook bedrijven de plicht hebben deze genocide te voorkomen of te stoppen. Het Genocideverdrag bepaalt dat bedrijven op geen enkele manier mogen meewerken aan de genocide van Israël. Dat houdt in dat, hoewel bedrijven geen partij zijn, zij wel aansprakelijk zijn voor hun bijdrage aan de genocide door Israël in Gaza.

Miljarden steun voor niets

Van de zestig miljard dollar Amerikaanse steun aan de oorlog in Oekraïne gaat 23 miljard naar de uitgeputte Amerikaanse voorraden. Elf miljard naar andere Amerikaanse operaties in Europa. Acht miljard moet voorkomen dat Oekraïne failliet gaat. Van de zestig miljard gaat veertien miljard naar nieuwe Amerikaanse wapens. Waar dat toe leidt is niet zeker, behalve meer dode soldaten zonder uitzicht op een einde.

De lang uitgestelde hulp van de VS aan Oekraïne zal Rusland niet terugdringen, schrijft journalist en politiek analist Andrew Korybko.

Op zijn best zou dit hulppakket de ineenstorting van Oekraïne kunnen voorkomen door de staat draaiende te houden. En mogelijk de opmars van Rusland vertragen. Waardoor mogelijk het *worstcase*-scenario zou worden afgewend waar de Oekraïense Inlichtingencommissie eind februari voor waarschuwde: gelijktijdig verliezen in de oorlog en binnenlandse politieke onrust.

Actievoeren met humor

Tegendraadse teksten schrijven in het kader van 100 jaar *Kerk en Vrede* en de actuele stand van de vredesbeweging. Dat is de bedoeling van de workshop 'Loesje', een van de vier workshops die op zaterdag 5 oktober tijdens de landelijke Jubileumdag gegeven wordt. Gekscherend bedachten we op het kantoor van *Kerk en Vrede* in Utrecht al de volgende tekst: 'Pacifisme is als een brandnetel. Zéér heilzaam!'

Piet Vliegenthart
secretariaats-
medewerker van
Kerk en Vrede

Loesje staat voor teksten die je op een verrassende manier laten kijken naar onze werkelijkheid en wel zo dat je in de lach schiet en nieuwe energie vindt, zoals: 'Zet eens een komma achter je standpunt'.

Dagelijks lezen wij een pagina uit de scheurkalender 2024 van Loesje. De afgelopen tijd passeerden er zo al regelmatig teksten die ons voor 5 oktober in de juiste stemming brengen, zoals: 'Bewaar de vrede niet – deel 'm uit' (donderdag 25 januari), 'Anti-oorlog – zet eens een wielklem op een tank' (donderdag 1 februari), 'De tuin staat in bloei – nu de wereld nog' (vrijdag 22 maart).

En natuurlijk kennen velen de Loesje-tekst die op de vrede-stas uit de webwinkel van *Kerk en Vrede* staat: 'Oorlog – niet geschoten is altijd vrede'.

Positief activisme

Eind vorig jaar bestond Loesje veertig jaar. In 1983, in Arnhem, ziet Loesje voor het eerst het levenslicht. Sprankelend. Eeuwig jeugdig. Een

vrolijke noot, een 'positief activisme' in een vaak hard en kil klimaat van actievoeren. Het is de tijd van de krakersbeweging en van de strijd tegen de modernisering van de middellange afstands-raketten. Vanuit Arnhem verspreidden de teksten van Loesje zich door heel Europa.

Onlangs verscheen van de hand van Fleur van der Bij: *Loesje De biografie*. Zij beschrijft hoe Loesje is ontsproten aan het brein van jonge mensen die thuis waren in het denken van Marx en Lenin. In de teksten van Loesje zeggen zij dat denken geen vaarwel, maar het is wel doortrokken van een verrassende humor.

Humor bewaren

Zal het daar op 5 oktober ook van komen? We gedenken dan 100 jaar *Kerk en Vrede*. In die voorbije eeuw ging het vaak om zware, kritische kost. Tegelijkertijd gedenken we ook met een open oog voor wat er tegenwoordig in onze tijd gebeurt, wat ook niet bepaald vrolijk stemt. Integendeel. Zal het dan lukken de humor te bewaren?

'Loesje' is een workshop met mensen van Loesje die zich hebben geschoold in de techniek van het schrijven van bijzondere teksten, ontstaan in een creatief groepsproces.

Het aantal deelnemers aan de Loesje workshop op 5 oktober is beperkt. Er kunnen maximaal 15 mensen meedoen. Meld je dus van tevoren aan. Eventueel wordt er geloot. Oftewel, om met Loesje te spreken: 'Het lijkt simpel – en dat is het ook.' ◀

Fleur van der Bij, *Loesje De biografie*. Querido Fosfor, Amsterdam – Antwerpen, 2023, € 24,99/e-book € 13,99. Zie ook het jubileumboek van Loesje zelf: *Loesje 40 jaar – Het lijkt simpel en dat is het ook*, te bestellen via shop.loesje.nl/winkeltje, € 20,-

Soms sneeuwt het in april

In de rubriek *Talen naar vrede* wordt elke keer een film, gedicht of literaire roman geanalyseerd. De besproken werken sluiten aan bij oorlogs- en vredethematiek.

Margreet
Hogeterp

Soms sneeuwt het in april is het debuut van Janneke Siebelink, dochter van de bekende auteur Jan Siebelink. De roman staat stil bij oorlogstaboes, en schijnt licht op de situatie op Texel in de Tweede Wereldoorlog, waar aan het einde van deze oorlog, als half Nederland al bevrijd is, een drama plaats vindt op 5 en 6 april, dat bekend is komen te staan als de Georgische opstand. Centraal staat de vraag hoe we omgaan met het verleden dat we ongevraagd toebedeeld krijgen.

Texel 1985. Katharina en Peter vragen zich door een onverwachte zwangerschap af of ze nog wel samen verder willen. In een auto aan de kant van de weg bespreken ze hun twijfels, en ondertussen dringt het verleden van Katharina zich aan haar op. Ze had geen fijne jeugd, haar vader en oma overleden toen ze twaalf was, en van haar moeder kreeg ze geen aandacht. Als Katharina ouder wordt, komt ze erachter dat haar familie nog een andere geschiedenis kent, die samenhangt met haar moeders acties in de Tweede Wereldoorlog. Haar moeder werd namelijk, na betrappt te worden op het doorspelen van informatie van Duitse soldaten aan het verzet, naar het relatief vredige eiland Texel gestuurd, zodat ze zich daar gedeisd kon houden.

De Georgische opstand

Naar dit waddeneiland waren, via Frankrijk, door de Duitse krijgsmacht ook achthonderd Georgische krijgsgevangenen van het Rode Leger overgebracht, met de bedoeling om tegen de geallieerden te worden ingezet in Oost-Nederland. Omdat de Georgiërs door de Sovjet-Unie als verraders werden beschouwd, zouden zij na de oorlog zeker naar een werkkamp in Siberië worden gestuurd. In een poging hun reputatie te redden, kwamen zij tegen de Duitsers in opstand. In korte tijd werd het overgrote deel van de Duitse soldaten gedood. Maar de Duitse commandant wist te ontkomen. Hij vluchtte en sloeg alarm, terwijl de Georgiërs probeerden bunkers en geschutsposities op het eiland in te nemen. De volgende dag sloegen de Duitsers hard terug. De noordelijke helft van Texel werd in de twee maanden durende strafcampagne van de Duitse soldaten vrijwel platgebrand. Ruim honderd Texelaars kwamen om het leven, ongeveer zeshonderd Georgiërs en waarschijnlijk een nog groter aantal Duitse soldaten. In *Soms sneeuwt het in april* zet Siebelink uiteen wat de gevolgen waren van deze 'Oorlog in een oorlog' voor een jong meisje dat in het laatste oorlogsjaar werd geboren.

Wisselend perspectief

Een van de sterke punten van *Soms sneeuwt het in april* is het wisselende perspectief. In het eerste deel heeft het boek twee verhaallijnen, die gaan over Katharina, afwisselend Katharina als volwassen vrouw in de auto met Peter, en Katharina als jong meisje in de periode dat haar oma begint af te takelen en haar vader overlijdt. Deze wisseling is mooi en geeft goed inzicht in hoe het karakter van Katharina zich gevormd heeft. In het tweede deel van het boek is er ook een verhaallijn van Helena, de moeder van Katharina als jonge vrouw. Ook die verhaallijn is interessant, al zijn de gebeurtenissen in die verhaallijn niet erg verrassend of spannend, waardoor het tempo een beetje uit het verhaal gehaald wordt.

Soms sneeuwt het in april is een indringende roman over identiteit en afkomst. Zal Katharina inzien dat ze het waard is om te leven, dat ze zelf het lot in handen heeft, en zal het haar lukken haar eigen kind te laten zien dat je zelf verantwoordelijk bent voor je leven?

'*Soms sneeuwt het in april*'. Ambo|Anthos Amsterdam, 2022.

12 juni

De droom van Den Haag

Bij uitgeverij Atlas Contact is een boek van Benjamin Duerr over de Haagse Vredesconferenties van 1899 en 1907 verschenen: *De droom van Den Haag: De Haagse Vredesconferenties en het ontstaan van een nieuwe wereldorde*. Het non-fictie boek vertelt het verhaal van de conferenties (en van de stad Den Haag) vanuit het perspectief van vier belangrijke deelnemers.

Op 12 juni geeft de auteur een lezing. **Plaats:** Centrale Bibliotheek, Spui 68, Den Haag (vierde verdieping).

Tijd: 16.00-17.00 uur (inloop 15.30 uur).

23 juni

Join the Climate Chain

Urgenda organiseert op 23 juni de 'Climate Chain': een menselijke ketting langs de Nederlandse kustlijn om aandacht te vragen voor snellere actie tegen ontwrichtende klimaatverandering en voor een economie die is vol te houden. Zo wordt het grote draagvlak voor voor meer en snellere klimaatactie zichtbaar gemaakt. **Plaats:** Op een kustlocatie bij jou in de buurt: van Hoek van Holland tot Lauwersoog. **Tijd:** 14.00-14.10 uur. **Info en aanmelden:** www.websitetheclimatechain.nl.

29 juni

Herdenkingsdienst slavernijverleden

Voorafgaand aan de viering van de afschaffing van de trans-Atlantische slavernij wordt op zaterdag 29 juni onder auspiciën van de Raad van Kerken in Nederland een herdenkingsdienst gehouden. Het thema van deze dienst luidt: 'Vol Hoop Op Weg'.

In deze dienst wordt de betrokkenheid en medeverantwoordelijkheid van kerken in Nederland bij dit pijnlijke verleden herdacht en verwoord. De dienst dit jaar zal in het teken staan van het verlangen en de hoop om gezamenlijk een stap te zetten naar een nieuwe toekomst. **Plaats:** Protestantse gemeente Huis bij de Bron, Dudok Erf 30, Dordrecht. **Tijd:** 18.00 uur. **Info en aanmelden (voor 15 juni):** info@hsv-slavernijverwerking.nl.

30 juni-4 juli

Wereldkamp Hack the Future

'Hack the future': een combinatie van een laboratorium, een zomerschool en een festival. Voor iedereen die vindt dat de wereld duurzamer en rechtvaardiger moet zijn.

Plaats: Hoge Rielen, Kasterlee, België. **Kosten:** € 120,- tot € 200,- (afhankelijk van leeftijd en engagement).

Info: www.wereldkamp.be.

T/m 11 augustus

Verzet tegen slavernij

Het Nationaal Slavernijmuseum in wording maakte in samenwerking met het Verzetsmuseum Amsterdam een tentoonstelling over verzet tegen de trans-Atlantische slavernij.

De tentoonstelling 'Verzet tegen slavernij' is de eerste pop-up tentoonstelling van het Slavernijmuseum en behandelt zowel het verzet van tot slaaf gemaakte mensen zelf als de anti-slavernijbeweging in Nederland.

Plaats: Verzetsmuseum, Plantage Kerklaan 61, Amsterdam.

Info: www.verzetsmuseum.org.

T/m 30 november

Expositie Christo Stefanoff

Tot en met 30 november is de expositie 'Christo Stefanoff, vergeten schilder van Oorlog en Vrede' in het Maczek Memorial Breda (MMB) te zien.

Christo Stefanoff (1898-1966) heeft in Breda bij zijn (groot)ouders in huis gewoond en betaalde zijn kost en inwoning met zijn schilderijen. Hij was een internationaal succesvol (portret)schilder. In 1934 kwam hij naar Polen, werd verliefd op het land én op de Poolse Irena Pludowska. In 1938 werd hij genaturaliseerd tot Pool. Na de Duitse inval in 1939 was hij al snel actief in de Zegota, de Poolse Raad voor hulp aan Joden. In 1944 werd hij opgepakt. Hij overleefde als dwangarbeider drie Duitse concentratiekampen.

De expositie, met als insteek 'Vrede en Vrijheid', de waarden die Stefanoff uitdroeg, toont de belangrijkste werken over de Poolse strijd die Stefanoff in Breda heeft gemaakt.

Plaats: Maczek Memorial Breda (MMB), Ettensebaan 17a, Breda. **Info:** www.maczekmemorialbreda.nl.

Het hele jaar

Wake Zeist

De Raden van Kerken van Zeist en Soest/Soesterberg organiseren maandelijks een wake op iedere eerste zondag van de maand, een teken aan de politiek dat het vreemdelingenbeleid anders moet.

Plaats: Ingang Detentiecentrum, Richelleweg 13, Soesterberg. **Tijd:** 16.30 uur. **Info:** www.wakezeist.nl.

Laat niet ongewroken!

Vergeet niet die in ons midden
wakker liggen in de nacht,
omdat de dood een schaduw werpt
over hun leven, of een nabije naaste.
Vergeet niet wie van vreugde beroofd,
vergeefs wachten op moedige diplomatie:
Zie, verderf in de loopgraven!
Zie, doffe ogen wachtend op schaars brood!
Laat niet ongewroken wie onschuldig bloeden.
Uw vrede wint de strijd toch?

Rob van Essen